

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol. 1 2/2012

© Suomalaisen kuolemantutkimuksen seura

KUOLLEENA SYNTYNYT LAPSI SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON KIRKKOKÄSIKIRJOISSA 1694–2003

Juha Itkonen

Abstract

Stillborn children were surrounded by silence for a long time. In many cultures in the world, the issue of having a stillborn was seen as something awkward; not a proper topic to speak about, not to mention to mourn. Because a stillborn child had not become a member of the community in a passage rite of welcome (initiation rite), communities could not participate in a passage rite of good-bye either. In Christianity, baptism could be seen as a passage rite of welcome. In many churches, for example in the Roman Catholic teaching, baptism is also believed to be essential for salvation. This has influenced attitudes toward stillborns in the Western World.

This article illuminates how stillborn children are regarded in the funeral service orders in Finland. The focus of my article is in the funerals of the Evangelical Lutheran Church of Finland, because it has been the state church of Finland, and even today, almost 95% of Finns have a church funeral, including a large number of people who are not members of the church.

The data for the present study were collected by qualitative content analysis from six service books of the Lutheran church of Finland (years 1694, 1886, 1913,

1963, 1984 and 2003). The service book from 1694 guides priests to conduct a simple ceremony at the grave, including mere throwing of the sand, the Lord's Prayer and the Priestly Blessing. This guideline was in use for over 200 years. In the next service book (1886) the orders are almost the same. In the service book from 1913, a funeral service for stillborns has been left out completely. The service book from 1963 includes a short and simple service to stillborn funerals. In the service book from 1984 this service has been left out, but the basic order of a funeral service is suggested to be applied to funerals of stillborn children. The service book from 2003 includes the same instruction, but it also contains a special prayer for stillborns. The prayer includes a promise according to which the baby "is safe with God among His angels." To conclude, there has been a major change in acknowledging stillborns in the Church of Finland within the past 500 years: their status has risen from outsiders of graveyards to children of God.

The changes in the service books suggest in a very revealing way how the attitudes towards stillborn children have changed not only in the church but in the Finnish society as well. There have been major changes in the society decreasing the authority of the church and its significance as a community (e.g. urbanization and scientific revolution). Also, in the 20th century the significance of communities in general has decreased in the Western World, and it has offered more space to encounter the phenomenon from an individual perspective. As the significance of communities has decreased, the layman's point of view had to be taken more seriously in the practices of the traditional communities, such as funeral ceremonies of stillborn children of the Evangelical Lutheran Church of Finland.

Johdanto

Eihän meiltä missään vaiheessa hautaamisaikeistamme... kysytty mitään eikä kukaan ollut kiinnostunut kuolleena syntyneestä. Ei lastamme ollut olemassakaan. Ei seurakunta noteerannut tyttäremme lainkaan. ... Esirukouksia jumalanpalveluksen yhteydessä ei luettu kuolleen tyttäremme puolesta. Koska lasta ei ollut kastettu, ei häntä noteerata kirkon kirjoissa.

(Mereen haudattu unelma 2010, 73)

Näin kuolleena syntyneen lapsen äiti kuvaa tilannetta, jossa hän odottamansa lapsen kastejuhlien sijaan joutuikin järjestämään tälle hautajaisia. Kipeän menetyksen aiheuttamaa surua vaikeutti se, ettei muu yhteiskunta eikä edes seurakunta noteerannut lapsen menetystä millään tavalla. Lainauksesta käy ilmi myös suurin kuolleena syntyneisiin liittyvä kristillisteologinen ongelma – heitä ei ole ehditty kastaa. Hyvin käy ilmi sekin, ettei kasteen puuttuminen ole vain hengellinen kysymys; se on myös yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen kysymys. Yhä tänä päivänä kasteen jälkeen pappi vie tiedot kastettavasta väestötietojärjestelmään ja aikaisempina vuosisatoina kirkon merkitys suomalaisena väestötietojen tallentajana oli vielä suurempi. Jonka nimi kirjoitettiin kirkon kirjoihin, sai myös yhteisön jäsenyyden. Kasteen merkitys ei ole ollut suomalaisille vain kirkon opetukseen liittyvä asia, vaan se on toiminut myös liittymäriittinä, jossa lapsi otetaan yhteisön jäseneksi (Pentikäinen 1990, 135–136).¹ Kyse ei ole vain kristillisestä kulttuurista, vaan liittymäriitit tunnetaan eri kulttuureissa ympäri maailman. Liittymäriittien puuttuminen on yleensä vaikuttanut myös hautaukseen – jäähyväisriittiin. Hautausriitit jätettiin joko suorittamatta tai ne suoritettiin poikkeuksellisesti. Tämä johtui siitä, että koska kuolleena syntynyttä lasta ei ollut liitetty elävien joukkoon, ajateltiin, että häntä ei voida liittää myöskään vainajien joukkoon. Tämä ilmeni usein sekä riiteistä että hautapaikasta (Pentikäinen 1990, 137–138).² Vaikka nämä suomalaiseenkin kansanperinteeseen kuuluvat ajatukset ovat jääneet taikauskona historiaan, edelleen – kuten alun lainauksesta käy ilmi – kuolleena syntyneet lapset jäävät yhteiskunnan ulkopuolelle johtuen nyky-ajan lainsäädännöstä ja käytännöistä. Se, ettei menetyksellä ole sosiaalista oikeutusta tai hyväksyntää, vaikeuttaa usein siitä toipumista. Menetystä, jolla ei ole sosiaalista oikeutusta, voidaan kutsua äänioikeudettomaksi suruksi (Doka 2002).

Kristillinen hautaan siunaamisen toimitus on Suomessa toiminut yleisenä jäähyväisriittinä. Kristillisen merkityksen lisäksi sillä on ollut yhteisön jäsenyyteen liittyviä merkityksiä. Hautajaisissa on annettu eräänlainen viimeinen todistus vainajan elämästä. Kristillistä hautausta pidettiin pitkään ainoana kunniallisena hautauksena. Kun tänä päivänä miltei 95 prosenttia

¹ Usein nimen antavan liittymäriitin puuttuessa ajateltiin, ettei nimettömällä lapsella ole sielua. Tosin kastettujen määrä on Suomessa laskussa. Vuonna 2011 kirkon jäseniksi kastettiin 77,9 % syntyneistä, kun neljä vuotta aiemmin kastettujen osuus oli 84 %. Koskaan ei kastettujen suhteellinen määrä ole vähentynyt näin paljon neljän vuoden tarkasteluajanjaksolla. Lisäksi esimerkiksi Helsingissä kastettiin vain 52 % syntyneistä. Mikäli kehitys jatkuu tällaisena, vähenee myös kasteen merkitys liittymäriittinä suomalaisessa yhteiskunnassa.

² Esim. Indonesian Celebsin saarella samaani vie pois kuolleena syntyneen ruumiin ja hautaa sen ilman menoja. Useilta Indonesian saarilta on myös tietoja, joiden mukaan kuolleena syntyneet lapset haudataan kylän ulkopuolelle tai ainakin kylän rajalla olevaan puuhun.

suomalaisista siunataan kirkollisesti vaikka kirkon jäsenmäärä on huomattavasti alhaisempi (*Haastettu kirkko* 2012, 29),³ voikin kysyä, vaikuttaako vuosisatainen häpeällisen hautauksen perinne tahtoon saada kirkolliset hautajaiset (Erämaja 2006, 367).⁴

Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, miten kuolleenä syntyneiden lasten hautaamiskaavat ovat muuttuneet Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Lähestyn aihetta teologian näkökulmasta – kristillisenä hautaan siunaamisen toimituksena. Aineistona käytän evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirjoja, joissa säädetään miten kirkolliset toimitukset tulee toimittaa. Se, miten kuolleenä syntyneen lapsen hautaus toteutetaan, on merkityksellistä erityisesti surevien vanhempien tukemisen kannalta. Esimerkiksi William Worden (2009, 197) toteaa, että jos pitäisi valita yksi asia, miten neuvoa kuolleenä syntyneille vanhemmille tukea antavia tahoja, se olisi ilman muuta menetyksen tekeminen todellisemmaksi. Tässä auttavat yksilöllisesti toteutetut hautajaisrituaalit (Doka 2002, 136–138, Anderson 2010, 131–132, Ramshaw 2010, 175).⁵ Andersson Wretmarkin (1993, 173–177) mukaan kuolleenä syntyneiden kohdalla hautausrituaalilla on vielä suurempi merkitys, koska vanhemmilla ei muutoin ole hänestä kovinkaan paljon muistoja.

Virallisia luterilaisia Suomessa voimassa olleita käsikirjoja on yhdeksän. Ensimmäinen niistä oli Mikael Agricolan toimittama vuoden 1549 käsikirja. Seuraava oli vuonna 1614 Eerik Sorolaisen suomentama käsikirja, joka sisälsi paitsi kirkolliset toimitukset, myös jumalanpalveluskaavat. Vuonna 1629 julkaistiin samasta käsikirjasta painos Viipurin hiippakunnan tarpeisiin. Samalla rakenteella toteutettiin seuraava vuoden 1693 käsikirja, joka käännettiin seuraavana vuonna suomeksi. Seuraava käsikirja julkaistiin vuonna 1886, jossa samoin kuin vuonna 1913 jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset olivat edelleen samassa kirjassa. Vuonna 1963 hyväksyttiin jumalanpalveluksista erillinen kirkollisten toimitusten kirja. Samaa käytäntöä noudatettiin vuosina 1984 ja 2003.

³ Vuonna 2011 77,3 % suomalaista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta noin 95 % siunattiin kirkollisesti. *Haastettu kirkko* 2012, 29.

⁴ Erämaja (2006, 367) kirjoittaa: ”Kirkollinen hautaan siunaaminen onkin yhä miltei ainoa tapa, jolla vainajat saatetaan viimeiselle matkalle. Näin tapahtuu myös niiden kohdalla, jotka eivät edes kuulu kirkkoon... Missä määrin taustalla voisi olla ... vanha perinne häpeällisestä hautaamisesta, jossa ruumis haudattiin ilman perinteistä kirkollista rituaalia tai peräti kirkkoaidan ulkopuolelle ilman mitään kirkollisia muotoja ja ilman pappia.” Pentikäinen (2003, 1285) huomauttaa, että vaikka häpeällinen hautaus jäi kirkkolaista pois 1868, se näyttää olleen käytössä vuonna 1918. Häväistyyyn kuolemaan ja ruumiin kohteluun liittyvät kokemukset ovat tapahtunutta terroria ja joukkomurhia kipeämpiä asioita.

⁵ Hautajaisten hyödyllisyydestä rituaalina Doka 2002, 136–138 ja Anderson 2010, 131–132. Ks. myös Ramshaw 2010, 175, joka korostaa hautajaisrituaalien persoonallisen toteuttamistavan merkitystä.

Ohjeita kuolleenä syntyneiden lasten hautaamiseen on käsikirjoissa vuodesta 1694 lähtien. Siksi tämä artikkeli keskittyy käsikirjoihin 1694, 1886, 1913, 1963, 1984 ja 2003. Tässä artikkelissa viitataan kuhunkin toimitusten kirjaan lyhenteellä KK ja vuosi, jolloin käsikirja on kirkolliskokouksessa hyväksytty riippumatta painovuodesta. Lähdeluettelosta näkyy, mitä nimenomaista painosta olen kunkin kirjan osalta käyttänyt. Toimitusten sisältöä ei kuitenkaan eri painoksissa ole muutettu, koska niitä voidaan muuttaa ainoastaan kirkolliskokouksen päätöksellä.

On selvää, että käsikirjaan kirjoitettu kaava ja itse toimitus ovat kaksi eri asiaa. Vuoden 2003 kirkollisten toimitusten kirjojen johdannossa todetaankin, että kaavat ovat tilannesidonnaisia ja siksi vaihtoehtoja on lisätty runsaasti. Osittain on annettu myös vapaan muotoilun mahdollisuus (KK2003, 9).⁶ Aiempina vuosina kaavojen soveltamiseen suhtauduttiin tiukemmin. Esimerkiksi entinen arkkipiispa ja käytännöllisen teologian professori Aleksi Lehtonen (1931, 16-17) kehotti pappeja poikkeamaan käsikirjasta vain erittäin perustellusta syystä, koska liturgiassa kaikuu aikakausten ja sukupolvien vaihtelun yläpuolella oleva iankaikkisen totuuden ääni.⁷ Tästä näkökulmasta huolimatta kirkkokäsikirjan on katsottu aika ajoin tarvitsevan uudistusta, eivätkä kaikki uudistukset ole olleet vain kielellisiä tai muodollisia. Käsikirjoissa ovat nähtävissä kunkin ajankohdan teologiset virtaukset, jotka nousevat ajan yhteiskunnallisesta tilanteesta.

Artikkelini toisessa luvussa käsittelen lyhyesti kristillisen hautauksen luonnetta Aleksi Lehtosen (1931), Pentti Lempiäisen (2004) ja Jyrki Knuutilan (1992) esittämien näkökohtien kautta. Kolmannessa luvussa pohdin niitä taustatekijöitä, joita kuolleenä syntyneen lapsen hautaukseen liittyi ennen kuin ensimmäinen hautauskaava luotiin vuonna 1694. Tässä tukeudun suurelta osin Olavi Rimpiläisen (1971) tutkimukseen suomalaisista hautaustavoista ennen isoavihaa. Neljännessä luvussa etenen käsikirja kerrallaan tarkastellen sitä, miten vuoden 1694, 1886, 1913, 1963, 1984 ja 2003 käsikirjat toimituksia ohjeistavat, peilaten niitä kristillisen hautauksen yleiseen luonteeseen.

⁶ ”Kirkollisten toimitusten tilannesidonnaisuudesta johtuu, että kaavat ovat joustavia ja toimitus voidaan toteuttaa joko rikkaasti tai pelkistetysti... kaavojen yksityiskohdissa on vaihtoehtoja ja usein myös vapaan muotoilun mahdollisuus.” KK2003, 9.

⁷ Lehtonen muistuttaa, että aiemmin käsikirjasta poikkeaminen kiellettiin lukuisilla määräyksillä, mutta kirjoittamishetkellä voimassa ollut kirkkolaki kieltää vain ”pahan poikkeamisen käsikirjasta”. Tämän ei kuitenkaan Lehtosen mielestä ole kehoitus kaikenlaisiin epäonnistuneisiin pikkumuutoksiin. Nykyään tällaista säädöstä ei ole, vaan Kirkkojärjestyksen 2. 1 § 2. momentti toteaa ”kirkolliset toimitukset [on] suoritettava kirkkokäsikirjan mukaisesti”. Runsaille vaihtoehtoilta on pyritty vähentämään kaavasta poikkeamisen tarvetta ja toisaalta uusimman kirkkokäsikirjan yleisperusteluissa (perustelut 2001, 8) korostetaan koko ihmisen ja hänen koko elämänpiirinsä huomioon ottamista. Näin ”käsikirjauskollisuus” on jäänyt enemmän taustalle ja kontekstuaalisuus on saanut enemmän tilaa.

Viidennessä luvussa kokoan analyysin tulokset ja pohdin niiden syitä. Kuudes luku sisältää lähteet ja kirjallisuuden.

Artikkeli keskittyy nimenomaan luterilaisen kirkon hautauskaavoihin. Toinen Suomen kansankirkoista eli ortodoksinen kirkko jää tarkastelun ulkopuolelle. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että valtaosa suomalaisista on ollut luterilaisen kirkon jäseniä (*Haastettu kirkko* 2012, 29).⁸ Ortodoksivähemmistö on usein kriisitilanteissa joutunut mukautumaan valtakulttuurin ehtoihin, mitä on lisännyt sekin, että monen ortodoksin puoliso on luterilainen, jolloin luterilainen hautauskäytäntö on jo lähtökohtaisesti vaihtoehto. Ortodoksisella kirkolla ei ole ollut kuolleenä syntyneille lapsille erityistä hautauskaavaa, mutta pienten lasten hautauspalveluksen kaavaa ja rukouksia voidaan käyttää soveltaen. Erityisesti näissä tilanteissa korostuu yksittäisen papin pastoraalinen osaaminen (*haastattelu1* 2012 & *haastattelu2* 2012).⁹ Ortodoksisessa kirkossa on yhtäältä ajateltu, että vesikaste on välttämätön pelastukselle ja kastamaton lapsi joutuu ”suhteelliseen autuuteen” (Tiililä 1945, 74 & Väisänen M. 2001a, 28–29).¹⁰ Toisaalta toinen haastateltu ortodoksinen pappi (*Haastattelu1* 2012) mainitsee, että eräs nykyajan ortodoksinen maailman suurimpia vaikuttajista, metropoliitta Hilarion, on todennut, ettei yksikään kirkkoisista ole sanonut, etteivät kastamattomat lapset pääsisi taivaaseen. Toinen haastateltu ortodoksinen pappi (*Haastattelu2* 2012) puolestaan toteaa liturgiseen rukouslauseeseen viitaten, että ”uskomme, että he ovat jo Jumalan luona, siellä ’missä ei ole kipua, ei surua eikä huokauksia, vaan on loppumaton elämä””. Tämä vaikuttaa hieman ristiriitaiselta, mutta on muistettava, että idän kirkko ei ole ollut samanlainen yhtenäisesti johdettu kirkko kanonisine lakeineen kuin roomalaiskatolinen kirkko. Muutenkin ortodoksinen kirkko on suuntautunut aina enemmän hartauteen, mystereihin ja Jumalan

⁸ Vuonna 2011 77,3 prosenttia suomalaista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon, kun ortodokseja oli 1,1 %. Aiempina vuosina luterilaisen kirkon asema on ollut vielä hallitsevampi – esim. 1980 ev.lut.kirkkoon kuului 90,3 % ja vuonna 1950 kirkkoon kuului 95,9 % suomalaisista.

⁹ *Haastattelu2* 2012. ”Tilanne, jossa perheeseen syntyvä lapsi on kuollut, on hyvin moniulotteinen. Toisaalta kyse on vanhempien surun myötäelämisestä ja toisaalta sen huomioimisesta, että kuolleenä syntynyt on persoona, joka päivääkään näkemättä on siirtynyt takaisin Luojaansa luo. Kirkon toimituskirjan ja hautauspalveluksen rukousteksteissä on rukouksia, joissa on mahdollisuus huomioida sekä synnyttänyt äiti että koko perhekunta tässä surutilanteessa.”

¹⁰ Saman ajatuksen tuo esiin ortodoksinen kirkon isistä esim. Kyrillos Jerusalemlainen ortodoksinen kirkon internet-sivujen mukaan http://www.ortodoksi.net/index.php/Kyrillos_Jerusalemlainen [luettu 19.11.2012] On kuitenkin huomattava, että Väisänen (2001a & 2001b) ja Tiililä (1945) tarkastelevat asiaa läntisen kirkon perinteestä käsin.

rakkauden ihmettelyyn kuin niiden selittämiseen järjellä (Väisänen M. 2001a, 19–27). Lisäksi ortodoksinen kirkko lähtee siitä, että kaikki elämä on jo sinänsä pyhää (*Haastattelu2* 2012.).¹¹

Koska roomalaiskatolinen kirkko oli luterilaisen kirkon edeltäjä Suomessa ja luterilainen kirkko rakentui katolisen kirkon organisaatiolle reformaation jälkeen, käsittelen roomalaiskatolista kirkkoa siltä osin kuin se on luonut pohjaa luterilaiselle käsitykselle kuolleenä syntyneiden hautaukselle. On kuitenkin syytä muistaa, että katolinen kirkko on toiminut Suomessa reformaation jälkeenkin. Tämän artikkelin kannalta on myös mielenkiintoista, että uudessa Vatikaanin II konsiilin uudistukset huomioon ottaneessa messukirjassa on hautausmessun kaava kastamattomana kuolleelle lapselle (*Roomalainen messukirja* 1999, 1039–1040).¹² Tämä kaava jää kuitenkin tarkastelunäkökulman ulkopuolelle. Muista Suomessa toimivista kristillisistä yhteisöistä suurin osa (kuten helluntailaiset, metodistikirkko ja baptistit) eivät pidä kastetta välttämättömänä pelastumiselle, joten kuolleenä syntyneiden ja kastamattomien pienten vauvojen uskotaan pelastuvan ilman kastettakin (Väisänen M. 2001b, 16–17) ja heidät haudataan kuten muutkin lapset.¹³ Myös muiden uskontojen kuolleenä syntyneiden hautaamiseen liittyvä ohjeet ja käytännöt jäävät tämän artikkelin aihepiirin ulkopuolelle edellä mainituista syistä.

Kristillisen hautauksen luonne

Lehtonen (1931, 350–351) näkee kristillisellä hautauksella neljä motiiviryhmää. Ne ovat ylösnousemustoivosta nousevat ilon ja toivon aiheet, kuoleman ja tuomion kauhusta nousevat pelon ja valituksen aiheet, seurakunnan yliajallisesta yhteydestä nousevat aiheet ja pyrkimys opettaa saattoväkeä kuolemantapauksen kautta. Lempiäinen (2004, 213–215) puolestaan toteaa kristillisen hautauksen luonteeseen kuuluvan ajatuksia hautauksesta voitonjuhlana, kuoleman yli jatkuvasta

¹¹ Haastattelu2 2012. ”Ihmiselämä on Jumalan lahja, Luojan luomistyö, joka alkaa sikiämisestä. Joskus, meille käsittämättömässä ja murheellisessa tilanteessa, Jumala kutsuu luomistyönsä takaisin luokseen jo ennen kuin saamme tutustua häneen. Kirkko kunnioittaa myös kuolleenä syntyneitä persoonana, Jumalan kuvan ja kaltaisuuden mukaan luotuna olentona.”

¹² Roomalainen messukirja 1999, 1039–1040. Kaavan johdannossa todetaan: ”Jos lapsi on kuollut ennen kastamista, paikallinen piispa voi pastoraalisista syistä antaa luvan, että hautajaiset toimitetaan samalla tavalla kuin muidenkin lasten hautajaiset. Pastoraalisessa opetuksessa on kuitenkin huolehdittava siitä, ettei kirkon opetus kasteen välttämättömyydestä pääse hämärtyämään uskovien mielessä.”

¹³ Hyvin tätä käsitystä kuvaava on baptistikirkon pastorin (Haastattelu5 2012) lausunto: ”Baptistit yleensä ajattelevat, että pienet lapset ovat sellaisenaan Jumalalle otolliset ja pelastuvat, jos kuolevat pieninä ja tämä koskee myös kuolleenä syntyneitä lasta. Kuolleenä syntyneet lapset pelastuvat samalla tavoin ”lapsenuskon kautta” kuin aikuiset, jotka uskovat Kristukseen pelastajanaan.” Metodistit tosin hyväksyvät lapsikasteen, mutta metodistikirkolle kaste ei ole pelastava elementti, ellei ihminen aikuisena käänny ja tunnusta uskoaan. Myös metodistien näkemyksen mukaan vastasyntynyt pelastuu ilman kastettakin ja siksi he eivät toimita hätäkastetta. (Haastattelu4, 2012)

seurakunnan jäsenyydestä, opetus- ja julistuspaikkana, kirkon harjoittamana sielunhoitona, katoavaisuuden, ikävän ja kaipauksen ilmaisupaikkana. Knuutila (1992, 136–137), joka on tutkinut Suomessa keskiajalta 1900-luvun lopulle voimassa olleita virallisia hautauskaavoja, on tarkastelussaan hautauskaavojen lektioista (luettavaksi tarkoitettuja raamatunkohtia) jakanut niissä esiintyneet pääaiheet viiteen ryhmään. Ne ovat sielunhoidollinen lohdutus, opetus valmistautumisesta kuolemaan, opetus katoavaisuudesta, julistus iankaikkisesta elämästä ja ylistys. Näiden pohjalta voidaan koostaa luterilaisen hautauskaavan suomalaiset luonteenpiirteet, joiden perusteella tarkastelen kuolleenä syntyneiden hautauskaavoja. Piirteitä on viisi: 1) kiitoksen ja iankaikkisen elämän toivon ilmaisu, 2) surun, kauhun ja valituksen ilmaisu, 3) kuoleman ylittävän seurakuntayhteyden ilmaisu, 4) seurakuntalaisten opettaminen (julistus) ja 5) seurakuntalaisten lohduttaminen (sielunhoito). Näistä kolme ensimmäistä ovat asioita, joiden ilmaisemiseen hautajaiset pyrkivät tarjoamaan paikan. Kaksi viimeistä ovat puolestaan kirkon itseymmärryksestä nousevia piirteitä, joiden voidaan nähdä juontuvan kirkon kahdesta ydintehtävästä – evankeliumin julistamisesta ja lähimmäisen rakkauden harjoittamista.

Kristillisen hautauksen taustaa kuolleenä syntyneiden lasten osalta

Tilanne ennen uskonpuhdistusta

Kristillinen hautaus poikkesi kristikunnan alkuaikoina muista siinä, että hautaus oli ilon, toivon ja kiitoksen sävyttämä juhla. Kristillinen seurakunta ei pelännyt, että kuolleen sielu harhaili rauhattomana, vaan vainajien tiedettiin olevan jo Kristuksen kanssa (Lehtonen 1931, 351; Lempiäinen 2004, 213). Vanhan kirkon hautausmenoissa surun ja valituksen aiheita esiintyi hyvin vähän, tuskin lainkaan. Keskiajalla tämä muuttui erityisesti kiirastuliopin myötä. Kun aiemmin uskottiin vainajien joko päässeen autuuteen tai joutuneen kadotukseen, keskiajalla ajateltiin, että heti kuoleman jälkeen toimitetaan erityinen tuomio, jossa sielu voi joutua näiden kahden vaihtoehdon lisäksi välitilaan. Oikeassa uskossa ja pyhityksessä kuollut pääsee paratiisiin, jumalattomuudessa kuollut joutuu kadotukseen. Se, joka on kuollut oikeassa uskossa, mutta ei ole antanut itseään täydellisesti puhdistaa synnin saastasta joutuu välitilaan, puhdistavaan tuleen, jossa hän kärsimysten kautta valmistuu tulevaa autuutta varten. Autuaat vainajat eivät tarvitse esirukousta, kadotettuja se taas ei enää hyödytä, mutta kiirastuleessa olevia se auttaa ja lyhentää heidän vaivaansa lieventäen Jumalan tuomitsemia rangaistuksia. Koska ei yleensä ollut varmuutta siitä, mikä vainajan tuonpuoleinen kohtalo oli, rukoiltiin käytännössä kaikkien puolesta (Lehtonen 1931, 363 & Rimpiläinen 1971, 15–16).

Keskiajalla kuolleenä syntyneiden lasten hautauksia hallitsi kanonisen lain peruseriaate, että vain kastetuille voitiin suoda kristillinen hautaus. Kaste katsottiin siis pelastukselle välttämättömäksi (*The Catholic Encyclopedia – "Baptism"*).¹⁴ Kristillisen hautauksen ulkopuolelle jäivät pakanat, juutalaiset ja kerettiläiset. Vaikka periaate oli selkeä ja opillisesti perusteltu, ongelmalliselta tuntui kuitenkin kristittyjen vanhempien kastamattomana kuollut lapsi, jollainen siis kuolleenä syntynyt lapsikin oli.¹⁵ Alun perin Augustinukselta (k. 430) peräisin olevaa jyrkkää käsitystä lievennettiin keskiajalla ja heille annettiin aivan oma paikka, joka erosi taivaasta, helvetistä ja kiirastulesta. Paikan nimi oli *limbus* ja tästä symbolina kastamattomat lapset haudattiin hautausmaalla erityisesti määrättyyn paikkaan (Rimpiläinen 1971, 55). Augustinuksen perisyntioppiin liittynyt käsitys kastamattomien lasten kohtalosta oli murtunut vähitellen. Jo Petrus Abelardus (k. 1142) esitti aiheesta kriittisiä näkemyksiä, mutta vasta yhden mahtavimmista paaveista Innocentius III:n (k. 1216) kirje Arlesin arkkipiispalle antoi ajatukselle virallista auktoriteettia. Tuomas Akvinolainen (k. 1274) muodosti varsinaisen opin limbuksesta kastamattomien lasten paikkana (*The Catholic Encyclopedia – "Limbo"*). Uusimmasta kehityksestä on syytä mainita katolisen kirkon kansainvälinen teologinen komissio vuonna 2007 julkaisema dokumentti, jonka mukaan myös kastamattomien lasten voi toivoa pääsevän taivaaseen (*The hope of salvation for infants who die without being baptized 2007*).¹⁶

Keskiajalla Suomen kirkko oli katolinen. Siksi meilläkin hautausmaata pidettiin erityisen pyhänä paikkana, joka saastuisi, jos sinne haudattaisiin kastamattomia tai muuten kristilliseen hautaukseen

¹⁴ The Catholic Encyclopedia: "...Baptism is held to be necessary... This doctrine is rounded on the words of Christ... Christ makes no exception to this law and it is therefore general in its application, embracing both adults and infants." [<http://www.newadvent.org/cathen/02258b.htm#IX> – luettu 12.11.2012]

¹⁵ Hämäläinen-Forslund (1987, 26) sanoittaa asian osuvasti: "tuntui jotenkin kohtuuttomalta tuomita kastamattomat lapset helvettiin, mutta suoraa taivaspaikkakaan ei voinut taata."

¹⁶ Dokumentissa todetaan: "Our conclusion is that the many factors that we have considered above give serious theological and liturgical grounds for hope that unbaptised infants who die will be saved and enjoy the Beatific Vision. We emphasise that these are reasons for prayerful hope, rather than grounds for sure knowledge." (*The hope of salvation for infants who die without being baptized 2007*). Mediassa olleiden tietojen mukaan myös nykyinen paavi Benedictus XVI olisi kardinaaliaikoinaan kannattanut limbus-opista luopumista [http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/5406552.stm – luettu 3.12.2012]

kelpaamattomia vainajia (Rimpiläinen 1971, 57).¹⁷ Jos lapsen pelättiin kuolevan, myös maallikko saattoi antaa hänelle hätäkasteen. Joskus hätäkaste pyrittiin antamaan lapselle torvimaisella kannulla kohdunsuulle.¹⁸ Hätäkaste on kristillisenä käytäntönä hyvin varhaista perua: se tunnettiin jo vanhan kirkon ajalla (Lempiäinen 2004, 84). Suurin motivaatio sille, että kuolemanvaarassa oleva lapsi pyritään kastamaan pikaisesti, nousee kasteen välttämättömyydestä pelastumiselle. Tästä syystä esimerkiksi reformoidussa kirkossa hätäkaste jäi alusta alkaen pois. Lempiäinen (2004, 85) kuitenkin korostaa, että hätäkasteelle voidaan osoittaa muitakin perusteluita kuin tämä. Kaste merkitsee myös Kristuksen seurakuntaan liittämistä ja ihmisen sulkemista kirkon esirukouksiin. Lisäksi kasteella on sielunhoidollista merkitystä vanhemmille.

Edelleen luterilaisesta kirkkokäsikirjasta löytyy kaava hätäkasteelle ja sitä myös käytetään synnytyssairaaloissa aina tilanteen niin vaatiessa. Usein hätäkasteen toimittaa kättilö tai muu sairaalan hoitohenkilökuntaan kuuluva.

Uskonpuhdistuksen vaikutus

Reformaattorit hylkäsivät kiirastuliopin ja suhtautuivat kriittisesti kuolleiden puolesta rukoilemiseen. Katolisen kirkon sielunmessut, joissa rahalla saattoi parantaa vainajan tuonpuoleista kohtaloa, todettiin jyrkästi Raamatun vastaisiksi luterilaisissa tunnustuskirjoissa.¹⁹ Martti Luther arvosteli jyrkästi erityisesti anekapppaa ja sielunmessuja. Vainajien puolesta rukoilemista Luther ei täysin hylännyt, koska kristitty voi jättää kaikki huolensa Jumalalle (Rimpiläinen 1971, 77–79).²⁰ Myös monimuotoista katolista hautausta ymmärrettävästi pyrittiin karsimaan ja painotettiin sitä, että hautaus on eläviä, ei kuolleita varten. Monet katoliset perinteet saivat kuitenkin uuden evankelisen

¹⁷ Pentikäinen (2003, 1285) kertoo kastamattomina kuolleiden merkitsemättömistä hautakummuista Suomen hautausmaiden pohjoiskolkissa ja niiden pohjoisesta portista, josta näihin kumpuihin haudatut ruumiit kuljetettiin yön hiljaisina hetkinä salaa hautausmaan multiin ilman kristillistä hautausta. Aihe ei ole kaikilta osin jäänyt historian hämäriin. Piispainkokouksessa 2009 (10 § 8.–9.9.) keskusteltiin myös siitä, voiko kastamatonta siunata kristillisesti. Keskustelu liittyi kirkosta eronneiden siunaamiseen ja johtopäätös oli, että kastamatonkin voi uskoa ja siten pelastua, mutta ”salatulla tavalla”(63).

¹⁸ Väisänen L. 2000, 1511. Luther kielsi tämän käytännön uskonpuhdistuksen aikana.

¹⁹ Esim. Augsburgin tunnustuksen puolustus, XXIV uskonkohta, messu.

²⁰ Rimpiläinen 1971, 77–79. Lutherin mukaan rukouksista kuolleiden puolesta voitaisiin luopua, koska Raamattu ei käske niin tekemään, mutta koska Raamattu ei tällaista rukousta kielläkään, se ei voi olla synti. Rukouksia tulee harjoittaa vain vähän aikaa kuoleman jälkeen ja niiden on oltava ehdollisia, esim. ”Jos vainaja on sellaisessa tilassa, että hänen puolestaan voi rukoilla, niin ole hänelle armollinen”. Ks. myös Lempiäinen 2004, 217–218.

tulkinnan (Rimpiläinen 1971, 83–84, 162, 291).²¹ Ensimmäisen suomenkielisen käsikirjan käänsi ruotsista suomeksi Mikael Agricola vuonna 1549. Agricola hylkäsi sielunmessut ja vainajien vigiliat, mutta suhtautui myönteisesti vainajien puolesta rukoilemiseen. Nämä rukoukset piti kuitenkin toteuttaa hyvin yleisluontoisesti ja niukasti (KK1549, Rimpiläinen 1971, 138–141).

Kastamattomien lasten osalta reformaattorit eivät antaneet yksiselitteistä kannanottoa (Rimpiläinen 1971, 155). Luterilaiset tunnustuskirjat korostavat, että kaste on välttämätön pelastukseen (esim. *Augsburgin tunnustus IX* ja *Iso Katekismus* (1984, 171)).²² Kaste ei pelasta automaattisesti tehtynä tekona, vaan sen lisäksi tarvitaan usko Kristukseen. Luther ajatteli, ettei kasteen puute vaan sen halveksiminen kadottaa. Hän pohti myös ennen ympärileikkausta kuolleiden juutalaisten lapsien kohtaloa. Nämä lapset eivät nimittäin olleet tehneet syntiä ympärileikkauksen liittoa tai kasteen liittoa vastaan (Väisänen M. 2000, 340).²³ Luther ei tahtonut heikentää kasteen arvoa ja merkitystä, mutta totesi, että koska kaste on uudestisyntymisen väline, emme voi ymmärtää miten sen ulkopuolella voi pelastua. Luther kuitenkin korosti, että toisaalta Jumala ei ole sidottu sakramentteihinsa, joten hän voi tehdä lapsen autuaaksi tuntemattomalla tavalla (Rimpiläinen 1971, 155). Samoin ajatteli puhdasoppisuuden ajan teologi Johann Gerhard, joka täsmentää Lutheriin liittyen, että tapauksissa, joissa lapsi on kuollut äidin kohdussa tai heti syntymän jälkeen ennen kuin hänet on ehditty kastaa, ei ole kysymys kasteen halveksimisesta (Väisänen M. 2000, 338–341).²⁴ Johann Georg Walch, joka kokosi Lutherin teosten ns. St. Louisin laitoksen, kirjoitti 1700-luvulla teoksen nimeltä *Syntymättömien lasten usko*. Raamatullisin todistein Walch argumentoi, että Jumala voi antaa uskon ja siten pelastuksen lahjan myös syntymättömälle lapselle (Walch 2005, 47).

Luther ei kirjoittanut hautaan siunaamisen kaavaa tai ohjetta. Saksalaisista 1500-luvun kirkkojärjestyksistä suurin osa suo kastamattomille lapsille täydellisen hautauksen, eivät kuitenkaan kaikki. Ruotsissa katolinen käytäntö säilyi reformaatiosta huolimatta. Vadstenan artikkeleissa

²¹ Esim. 1500-luvulta peräisin olevat kuolinsoitot olivat edelleen käytössä n. 200 vuotta myöhemmin, jolloin 1686 kirkkolakiehdotuksessa katsottiin vielä tarpeelliseksi torjua se käsitys, että kellojen soitosta olisi vainajalle hyötyä. Soiton tarkoituksiksi todettiin kuolemantapauksesta ilmoittaminen ja kuolevaisuuden ajatusten herättäminen elävissä.

²² Augsburgin tunnustus (IX): ”Kasteesta seurakuntamme opettavat, että se on välttämätön pelastukseen...” Martti Luther kirjoittaa kasteesta *Iso Katekismuksessa* (1984, 171): ”...meille on annettu vakava ja ankara käsky suostua kastettavaksi, sillä muutoin emme voi pelastua.”

²³ Nämä Lutherin ajatukset löytyvät Lutherin teosten ns. St. Louisin laitoksesta. Väisänen M. 2000, 340.

²⁴ Väisänen M. 2000, 338–341. Väisänen toteaa, että kristillisessä kirkossa on vanhastaan ajateltu niin, että äidin kohdussa oleva sikiö on syntymästään saakka osallinen äitinsä kasteesta

vuodelta 1552 todetaan, että kastamattomat lapset saa haudata hautausmaahan, mutta syrjäiseen paikkaan ja ilman papin läsnäoloa. Suhtautuminen lieveni vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä, jossa ei puhuta enää mistään erityisestä paikasta. Siinä todetaan, että lapset, jotka on rukoillen jätetty Jumalan käsiin, voidaan haudata kristilliseen hautausmaahan, tosin ilman papin läsnäoloa. Piispankronikastaan tunnettu Turun piispa Paavali Juusten käsitteli myös kysymystä kastamattomien lasten hautapaikasta. Hänen mukaansa lapset, jotka kuolevat kohdussa tai synnytyksessä, saa haudata vihittyyn maahan. Lisäksi hän korosti, että vanhempia on opetettava rukoilemaan lapsen puolesta sikiämisestä lähtien. Jumalan tahto on Juustenin mukaan se, ettei yksikään näistä pienistä huku ja siksi lapsen pelastusta ei saa epäillä. Siitä, miten hautaaminen käytännössä tapahtui, Juusten ei kuitenkaan kirjoita mitään (Rimpiläinen 1971, 156–157). Agricolan käsikirjassakaan ei kastamattomien lasten hautausta mainita (KK1549).

Reformaation vuosisadalla Ruotsi-Suomessa poikkeuksellisiin hautauksiin liittyvä katolinen perinne säilyi kaikkien muiden paitsi kastamattomien lasten kohdalla. Käytäntö ei muuttunut esimerkiksi itsemurhan tehneiden, kerettiläisten, julkisyntisten, kirkonkirouksen alaisten ja muiden ihmisten kohdalla, joilta hautaus oli evätty katolisena aikana. Kastamattomien lasten kohdalla käytäntö siis muuttui ainakin periaatteessa, sillä erillisen paikan käyttämisestä hautausmaalla luovuttiin. Hautauksen seremoniattomuudesta pidettiin kuitenkin kiinni (Rimpiläinen 1971, 160–161).²⁵ Kun papin läsnäoloa pidettiin suotavana joissakin muissa hautaan liittyvissä tilaisuuksissa siksi, että hänen tehtävänä on estää mahdollista taikauskoa, niin papin pois jääminen kastamattomien lasten hautajaisista lisäsi luultavasti epäselvyyttä heidän iankaikkisesta kohtalostaan.²⁶ Reformaattorien toiveikkaat ajatukset kastamattomien lasten pääsystä taivaaseen eivät tätä luontevaa kautta päässeet kansan tietoisuuteen.

Puhdasoppisuuden aika

Luterilaisen puhdasoppisuuden aika yhdistyi Ruotsissa 1600-luvulla suurvalta-aikaan. Ruotsi pyrki yhtenäistämispolitiikalla liittämään maan reuna-alueita kiinteämmin emämaahan ja kirkon päätehtäviin kuului opettaa kuuliaisuutta laillista esivaltaa kohtaan. Katolisista vaikutteista pyrittiin määrätietoisesti eroon ja reformoitu ruotsalainen kirkkojärjestys pyrittiin saamaan käyttöön entistä

²⁵ Ks. myös Miettinen 2012, 6.

²⁶ Vrt. Rimpiläinen 1971, 186–187. Tällä perusteella sallittiin papin läsnäolo ruumista ulosvietäessä piispa Johannes Rudbeckiuksen ohjeissa Västeråsin hiippakunnalle 1600-luvun alussa.

voimakkaammin (Heininen-Heikkilä 1996, 88 & Laasonen 1991, 23–24). Myös hautauskaavoissa pyrittiin yhdenmukaisuuteen. Käytyjen keskustelujen tuloksena syntyi monien vaihteitten jälkeen kirkkolaki vuonna 1686. Tämä laki otti kantaa myös hautauksiin – erityisesti siihen, ettei niitä tule viettää liian suurella ylellisyydellä (Esim. *Kirkkolaki* 1686, § IV, § V & § VII).²⁷ Kuningas Kaarle XI, joka oli laadittanut kirkkolain, käynnisti myös käsikirjan uudistusprosessin. Tämän seurauksena valmistui uusi kirkkokäsikirja vuonna 1693, joka käännettiin seuraavana vuonna suomeksi.

Kuolleina syntyneiden ja kastamattomien lasten osalta 1600-luvun kehitys lievensi vanhan kirkkojärjestyksen kantaa. Kuolleena syntyneiden lasten hautaus vaihteli suuresti, mahdollisuuksia olivat syrjäinen paikka, seremoniattomuus, täydet seremoniat tai vähemmän seremonioita. Kastamattomien lasten kohdalla oli aluksi voimakkaasti esillä täydellinen hautaus perusteltuna sekä lapsen autuudella että saattoväen lohduttamisella, mutta lopulta voitolle päätyi kirkkolaissa vahvistettu vähennettyjen seremonioiden kanta. Ruotsin vaihteleva kehitys kuolleina syntyneiden hautauksen osalta 1600-luvulla vaikutti Suomeenkin. Täällä käytetyssä vanhan kirkkojärjestyksen latinankielisessä versiossa määrättiin, että kastamattomat lapset sai haudata hautausmaahan, mutta ilman pappia (Rimpiläinen 1971, 272–273.).

Hyvän esimerkin 1600-luvun käytäntöjen vaihtelevuudesta antaa Saltvikin rovastina vuosina 1636–69 toimineen Boëtius Mureninuksen kertoma tapaus. Murenius, jonka Heininen & Heikkilä (1997, 99) mainitsevat esimerkkinä mahtavaan asemaan kohonneista maarovasteista, tunnettiin lempinimellä ”Ahvenanmaan piispa”. Häneltä kysyttiin vuonna 1640, voisiko kuolleena syntyneen haudata kirkkoon ja pitää hänelle täydet seremoniat. Murenius salli kirkkohaudan, mutta seremonioita vähänlaisesti. Kotona sai pitää lohdutuspuheen ja muutamat jumaliset ihmiset kantoivat lapsen hautaan, siinä kaikki. Hän perusteli toimintaansa sillä, että pyydetty hautaustapa ei hänen tietääkseen ollut tavallinen isänmaassa eikä kirkkojärjestyksen mukainen. Poikkeamistaan kirkkojärjestyksestä hän perusteli sillä, että lapsi oli kohdussa eläessään ollut Jumalan lapsi. Murenius todennäköisesti koki, että hän teki suuren myönnytyksen silloisen käytännön kannalta.

²⁷ Kirkkolaki 1686, mm. § IV ” Cosca Ruumit wiedzän Kirekoon / siellä oleman sijhenasti cuin Maahan paniaiset pidetän / niñ se pitä tapahtuman hiljaisudes / ilman caiketa Processit / (saattamista) ja custannusta / eikä yhtän muuta pidä saattaman / cuin ne jotca candawat / ja muutoin täyty siellä olla toimittamas.” ja § V ” Papeilda pitä myös tällä totisest ja Rangaistuxel kielitty oleman / menemäst cotia Cartanoihiñ / joista Ruumit uloscannetan / niñtä ulosweisamast / eli myös josacusa jotain Cotosaarna pitämäst.” ja §VII ” Personaliat (Elämäkerran kirjoituxet) pitä coconpandaman ja sowitettaman itzecungin Elämäkerran jälken / ilman pitkätä puheta / ja turha ylistystä ylitzten ansion.”

Hän nimittäin puolustautui, että jotakin hänen oli myönnettävä, kun vanhemmat niin hartaasti pyysivät ja palvelushan oli tarkoitettu eläviä, ei kuolleita varten (Murenius 1905, 28). Murenius tiedusteli asiaa vielä tuomiokapitulilta ja sai huomata jääneensä ajasta jälkeen. Tuomiokapituli nimittäin vastasi, että nykyisin sellaiset hautaukset toimitetaan juhlallisesti ja tavallisin seremonioin. Kapituli saattoi viitata siihen, että Uppsalan pappeinkokouksessa vuonna 1638 oli todettu, että kastamattomat lapset saa haudata samoin seremonioin kuin muutkin (kellot, laulu ja saarna) ja myös kohdussa kuolleille lapsille suodaan samat oikeudet. Tällaiset ohjeet antoi myös arkkipiispa Laurentius Paulinus Gothus vuonna 1641. Murenius otti ohjeista opikseen, sillä hän valitti tuomiokapitulille vuonna 1657, että Ahvenanmaan Jomalan kirkkoherra ei vanhempien suureksi suruksi tahdo haudata kuolleenä syntynyttä lasta. Mutta arkkipiispan vaihduttua oli myös kirkollisen esivallan kanta vaihtunut. Tuomiokapituli vastasi, ettei hiippakunnassa ole tapana kulkueen kanssa haudata kastamatonta lasta (Rimpiläinen 1971, 270–273). Kovin selkeää ja johdonmukaista tukea ei rovasti sielunhoidolliselle työlleen saanut.

Suomessa voimassa olleet kirkkokäsikirjat ja kuolleenä syntyneet lapset

Vuoden 1694 käsikirja

Vuoden 1686 kirkkolakiin tuli säädös siitä, miten kuolleina syntyneiden ja muiden kastamattomina kuolleiden lasten kohdalla tuli menetellä. Siinä todetaan:

Äsken syndynet Lapset / jotca ei ole Castetta saanet / heidän picaisen cuolemans tähden / pitä saaman nautita Wanhimbains Hautasian / ja Papin oleman sijnä läsnä / heittäms Mulda nijden päällä / ja lukeman Rucouxen. (Kirkkolaki 1686, § IX)

Laissa puhutaan vain kastamattomista lapsista, mutta 1600-luvun lopun kirkkolakiehdotukseen liittyneestä keskustelun sen jälkeen luovuttiin luokittelusta lapsiin ja täydellisiin ja keskeneräisiin sikiöihin ja sisällytettiin ilmeisesti kaikki nämä nimikkeeseen ”vastasyntyneet kastamattomat lapset” Rimpiläinen (1971, 271–272). Tämä kirkkolain pykälä sisältyi lyhyesti myös 1694 käsikirjaan, joka käännettiin jo seuraavana vuonna suomeksi. Tämä käsikirja pysyi virallisena miltei 200 vuotta. Se sisälsi hautauskaavan loppuun sijoitetun lyhyen ohjeen, jota käytettiin myös maallisen oikeuden hiljaisesti haudattavaksi määrättyjen rikollisten ja itsemurha tehneiden kohdalla (Kirkkolaki 1686, § IX).

Kaavassa todetaan:

Kastamattomain Lasten hautamisess, heitetän Mulda heidän päällens ja luetan ainoastans Isä meidän ja Siunaus. (KK 1694)

Nyt kirkkokäsikirja ohjeisti siunaamaan kuolleenä syntyneen ruumiin (mullan heitto) ja lukemaan Isä meidän -rukouksen ja Herran Siunauksen. Näin oli luotu ensimmäinen kuolleenä syntyneiden lasten hautauskaava. Jo se, että pappi tuli mukaan hautaukseen, oli askel kohti kuolleenä syntyneiden lasten (ja muiden kastamattomien lasten) tunnustamista yhdenvertaisiksi muiden vainajien kanssa. Epäilemättä kirkko tahtoi sielunhoidollisesti tukea surevia vanhempia, kuten Mureniuksen esimerkistä edeltä käy ilmi, mutta toisena asiaan suuresti vaikuttavana ajatuksena oli luterilainen näkemys siitä, ettei hautausmaa ollut sen pyhempää maata kuin mikään mukaan. Kastamattomien ja kastettujen erottaminen nähtiin taikauskona ja toisaalta pienten lasten oli vaikea ajatella tehneen itse mitään ansaitakseen erottelun. 1600-luvun keskusteluissa toistui usein myös perustelu, jonka mukaan hautaus kirkkomaalle on mahdollinen, koska ”heidät oli rukouksin uskottu Jumalan huomaan.” Myös opetusmotiivi näkyi hautauksessa, sillä osittain lyhyellä hautauskaavalla tahdottiin opettaa ihmisiä tuomaan lapsensa pikaisesti kasteelle (Rimpiläinen 1971, 269–271).²⁸ Seurakunnallisen yliajallisen yhteyden ilmaisuja ei kaavassa ole, ellei sellaiseksi lasketa Isä meidän -rukousta. Ehkä yhteiseen rukoukseen osallistuminen ja varsinkin Herran Siunauksen kuulumisen voidaan luontevammin laskea sielunhoidollisen toiminnan piiriin. ”Tapahtukoon sinun tahtosi” -kohta rukouksesta ei tuolloinkaan ole todennäköisesti ollut niitä lohduttavimpia. Kristillisiin ihanteisiin kuulunut nöyrä alistuminen Jumalan tahtoon sisälsi kuitenkin lohdullisen elementin: koska Jumalan tahto on hyvä, hänen tahtonsa ja tapahtumiin alistuminen on lopulta hyväksi, vaikka ihminen ei sitä kärsimyksensä keskeltä näe. Täysin selvää ei ole se, kuuluiko mullan heittoon saatesanat ”maasta sinä olet tullut, maaksi pitää sinun jälleen tuleman. Jesus Kristus Wapahtajamme on sinun viimeisenä päivänä herättävä.” Yhtäältä voisi ajatella, että sanat sisältyvät ilman muuta mullanheittoon, koska mullanheitto saatesanoineen on yhteinen osa kaikissa suomalaisissa hautauskaavoissa (Knuutila 1992, 122–124). Toisaalta kaavassa todetaan nimenomaan, että ”luetan ainoastans”, mikä voisi tarkoittaa, että saatesanoja tässä kohtaan

²⁸ Rimpiläinen 1971, 271. Esim. Västeråsin pappeinkokouksessa 1682 pidettiin parempana, ettei kastamatonta lasta haudata tavallisin seremonioin. Perusteluna mainittiin, että ”kun kastamattomia lapsia ei haudata samalla tavalla kuin muita, niin se on omiaan pitämään ihmiset valppaina siinä, etteivät he vitkastele kasteen suhteen.”

nimenomaan ei lausuta.²⁹ Mikäli saatesanat mullanheittotradition mukaisesti lausuttiin, kaavassa oli mukana pieni ylösnousemuksen toivon kipinä. Kirkkolain ja -käsikirjan ohjeet eivät kuitenkaan täysin selkiyttäneet tilannetta. Epäselviä tapauksia oli ja niissä ymmärrettävästi heijastuivat vuosisadan mittaan kehittyneet erilaiset käytännöt (Rimpiläinen 1971, 274–275).

Vuoden 1886 käsikirja

Suomen kirkossa muutos Venäjän vallan alaisuuteen aiheutti sen, että kirkon päämies vaihtui toisen kerran historiassa. Kun keskiajalla kirkon ylintä valtaa käytti paavi, reformaation jälkeen tällä paikalla oli luterilainen kuningas.³⁰ Kun Aleksanteri I antoi hallitsijanvakuutuksen Porvoon valtiopäivillä 1809, hän säilytti luterilaisen opin ja perustuslain. Näin syntyi epätavallinen tilanne, jossa luterilaisen kirkon päämies kuului toiseen kirkkokuntaan. Keisari oli kuitenkin Suomen kirkolle myötämielinen: Turun piispasta tuli arkkipiispa ja kirkko sai luvan laatia oman kirkkolain ja uudistaa kirkolliset kirjat. Kuten tunnettua, nämä työt eivät kuitenkaan edenneet, koska eri komiteat joutuivat tasapainottelemaan uudistusmielisten ja vanhoillisten näkemysten välillä (Murtorinne 1992, 18–19, Heinonen-Heikkilä 1996, 162 – 166).³¹

Uusi kirkkolaki syntyi vihdoinkin vuonna 1869. Siinä ei tunnettu enää häpeällistä hautausta, mutta hiljaisesta hautauksesta säädettiin seuraavasti:

Sillä lyhykäisemmällä siunausmuodolla, joka käsikirjassa on säättynä, pitää haudattaman: kuolleenä syntynyt lapsi; lapsi, joka kastamaton on kuollut; ... Tällaisen hiljaisen haudan-siunaamisen toimittaa pappi, mutta ilman minkäänlaisia menoja, puheita, saarnaa ja kellojen soittamista, ainoastansa likinäisimpäin omaisten läsnä ollessa, jos niitä on ja he tahtovat ruumista saattaa, sekä hautaamiseen välttämättömästi tarpeellisten henkien saapuvilla ollessa. (Kirkkolaki 1869, 88§)

²⁹ Tähän voisi viitata myös Rimpiläisen (1971, 274–275) maininta vuoden 1709 keskustelusta, jossa pohdittiin sitä, voiko kuolleenä syntyneen hautauksessa käyttää ”siunausta”. Ei ole aivan selvää, mitä tällä ”siunauksella” tarkoitettiin, mutta yksi luonteva tulkinta olisi sen tarkoittaneen saatesanoja. Herran siunausta se ei voine tarkoittaa, koska käsikirjassa se mainitaan yksiselitteisesti luettavaksi.

³⁰ Vrt. Knuutila 2012, 2. ”Tarkkaan määritellen Suomessa on ollut 1100-luvulta 2000-luvun alkuun... kolme kristinuskon läntisen tulkintaperinteen mukaista kirkkoa, jotka ovat aikanaan kattaneet alueellisesti maan koko asutun alueen. Ne ovat seuraavat: 1) Turun keskiaikainen katolinen hiippakunta 1200-luvulta 1500-luvun alkupuolelle, 2) Suomen kirkko osana Ruotsin protestanttista kirkkoa 1500-luvun puolivälistä 1800-luvun alkuun ja 3) Suomen evankelis-luterilainen kirkko 1800-luvun alusta lähtien.”

³¹ Ks. myös Knuutila 2012, 19.

Kirkkolain pohjalta muotoiltiin uusi käsikirja vuonna 1886. Kuolleena syntyneitä lapsia koskenut ohje tuli miltei samanlaiseksi kuin 1694 käsikirjassakin. Siinä sanottiin:

Haudatessa sellaisia kuolleita, jotka ovat hiljaisuudessa haudattavat, sanoo pappi, heittäessansä kolme kerta lapiolla multaa ruumiin päälle: Maasta olet sinä tullut. Maaksi pitää sinun jälleen tuleman. Jesus Kristus Wapahtajamme, on sinun viimeisenä päivänä herättävä.

Sen jälkeen luetaan Isä meidän ja Siunaus. (KK 1886, 126)

Suurta muutosta kuolleena syntyneiden hautaamiseen kaava ei tuonut. Oikeastaan ainoa muutos oli se, että siunaussanat oli kirjoitettu lausuttavaksi myös hiljaisissa hautajaisissa. Sisällöllisesti se oli kuitenkin merkittävä muutos, sillä siinä vainajan haudan täyttäminen – siitähän mullan heitossa on alun perin ollut kyse – aloitetaan turvautumalla ylösnousemukseen.

Vuoden 1913 käsikirja

1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku olivat Suomessa suurten muutosten aikaa. Kaikki nämä muutokset vaikuttivat osaltaan kirkon yhteiskunnallisen aseman heikkenemiseen. Irtautuminen valtiosta soi kirkolle itsenäisyyden, mutta vähensi sen vaikutusvaltaa. Herätysliikkeiden vaikutuksen kasvu vähensi kirkon hengellistä auktoriteettia ja loi pohjaa individualistiselle ajattelutavalle myös hengellisissä asioissa. Työväenliikkeen nousu, ja sen radikalisoituttuaan esille tuoma ateismi haastoi kirkon olemassaolon oikeutuksen ytimen. Osaltaan tämä näkyi siinä, että vaikka uusi käsikirja oli vasta 17 vuotta vanha, uuden tekeminen oli tullut jo tarpeelliseksi. Vuoden 1903 kirkolliskokouksen käsikirjavalioikunnan keskusteltiin hiljaisen hautauksen poistamisesta. Hautaustoimitukset oli ennen lainmuutosta 1869 jaettu kahteen ryhmään: häpeälliseen ja kristilliseen. Häpeällinen hautaus toimitettiin erilaisille julkisyntisille, eikä sitä koskaan toimittanut pappi. Kristillinen hautaus oli puolestaan jaettu juhllaiseen ja hiljaiseen hautaukseen (*Käsikirjavalioikunnan mietintö N:o 5 1904, 1–3*).³² Kirkolliskokouksessa 1903 todettiin, että nyt myös hiljaiset hautajaiset miellettiin häpeällisiksi, vaikka kirkon näkökulmasta kyseessä oli

³² Ks. myös. Pentikäinen 1990, 126.

kristillinen ja siten kunniallinen haudaus (*Käsikirjavaliokunnan mietintö N:o 5 1904*, 11–12).³³ Hiljainen haudaus poistettiin laista vuonna 1910 ja kun uusi kirkkokäsikirja valmistui vuonna 1913, koko hiljaisen haudauksen kaava oli poistettu. Kastamattomat lapset alettiin haudata niin kuin muutkin lapset, mutta kuolleina syntyneiden kohdalla ei ollut erityistä ohjetta. Tämä jätti epäselväksi, miten menetellä kuolleina syntyneiden kohdalla (Lempiäinen 2004, 238).³⁴

Vaikka kuolleena syntyneiden haudaukselle ei ollut omaa kaavaa vuoden 1913 käsikirjassa, se sisältää yhden aiheeseen liittyvän rukouksen. Kiitosrukouksessa lapsen synnyttäjän puolesta on myös rukous ”aviovaimon puolesta, jonka lapsi on kuolleena syntynyt”. Rukouksessa todetaan, että ilon sijasta odottanut äiti on saanut murhetta ja koettelemusta. Lisäksi kiitetään siitä, että äiti on saanut takaisin terveytensä ja voimansa ja pyydetään, että äiti saisi armon nöyrästi alistua Jumalan tahtoon ja että Jumala pysyisi hänen sydämensä uskalluksena ja aarteena. Menetyksen aiheuttamaan murheeseen pyydetään Jumalalta lohdutusta. Rukous pukee sanoiksi äidin menetyksen ja antaa tilaa hänen surulleen. Rukouksesta käy kiertoteitse ilmi sekin, että menetys voi aiheuttaa myös katkeruutta ja kapinaa Jumalaa kohtaan. Luultavasti siksi pyydetään nöyryyttä alistua Jumalan tahtoon eli siihen, mitä on tapahtunut. Rukouksella pyritään vahvistamaan äidin uskoa Jumalaan ja etsimään uskosta lohtua. Kuolleena syntyneen lapsen puolesta ei rukoilla eikä hänen tuonpuoleiseen kohtaloonsa myöskään viitata (KK 1913, 255–256).

Lopuksi todetaan, että rukouksen jälkeen pappi kättelee ”vaimoa” ja lausuu: ”Herra johdattakoon sinua totuudellansa ja armollansa nyt ja iankaikkisesti.” Sama toivotus lausutaan niin elävän lapsen synnyttäneelle kuin aviottoman lapsen synnyttäneelle naiselle (KK 1913, 256). On mielenkiintoista pohtia, miten erilaiselta nämä samat sanat ovat kuulostaneet mainituissa eri tilanteissa. Avioliitossa elävän lapsen synnyttänyt äiti voisi kokea sanat kiitoksena, aviottoman lapsen synnyttänyt äiti moitteena ja kehotuksena parannukseen. Kuolleena syntyneen lapsen äiti olisi ehkä neuvottomin. Johtuiko lapsen kuolema siitä, ettei hän ole vaeltanut totuudessa ja armossa? Sanat juontuvat

³³ Käsikirjavaliokunnan mietintö N:o 5 1904, 11–12. V.T. Rosenquist sanoo vastalauseessaan: ”... väitetään: hiljainen haudaus ei ole sama kuin häpeällinen haudaus, sillä hiljainenkin haudaus on kristillinen hautaaminen. Tämä on totta, jos ajatellaan vaan lain määräyksiä. Mutta miksikä on laki säilyttänyt eron haudauksen ja haudauksen välillä... olkoonpa lain tarkoitus mikä tahansa, yleinen käsitys on kuitenkin se, että hiljaiseen haudaukseen aina liittyy jotakin häpeällistä ja halventavaa...” Erityisesti Rosenquist oli vastalauseessaan sitä mieltä, että hiljaisesti haudattaviksi määrätty itsemurhan tehneet pitäisi haudata samoin kuin muutkin ihmiset. Ks. m. Miettinen 2012.

³⁴ Miettinen (2012, 12) toteaa, että yksi syy hiljaisten hautajaisten poistumisen taustalla oli vuoden 1869 kirkkolain muutos, jossa tahallaan itsensä surmanneet haudattiin hiljaisiin menoin ja mielenhäiriössä itsensä surmatut kuten muutkin. Tämä johti kiivaaseen keskusteluun erottelun tarpeellisuudesta. Erityisesti ongelma näkyi siinä, että vainajan sääty ja sosiaalinen asema vaikuttivat liikaa tulkintoihin siitä, kumpaan ryhmään vainaja kuului.

kirkkoon ottamisperinteestä eli kirkotuksesta, jolloin koko toimitus on ymmärretty kiitoksen sijasta puhdistautumiseksi – eräänlaiseksi julkisen ripittäytymisen erityismuodoksi (Lempiäinen 2004, 95–96).³⁵

Vuoden 1913 käsikirjassa muissakaan hautajaisrukouksissa ei luterilaisen perinteen mukaisesti vainajan puolesta juuri rukoiltu. Hautajaisten rukousvaihtoehtoja oli kuusi. Niistä kaksi oli yleistä, neljä kirjoitettu käytettäväksi erityistilanteissa: ”lasta, nuorta, vanhusta ja itsensä lopettanutta haudattaessa” (KK 1913, 258 – 261). Yleisistä rukousvaihtoehtoissa vain toinen sisältää viittauksen vainajaan. Siinä kiitettiin Jumalaa hänen vainajalle osoittamasta armostaan, mutta vainajan tuonpuoleiseen kohtaloon ei viitattu, saati että sitä olisi pyritty rukouksilla muuttamaan paremmaksi (KK1913, 258). Vaikka teologisista syistä ajateltiin, ettei vainajien tuonpuoleiseen kohtaloon voitu enää rukouksin vaikuttaa, heidän tuonpuoleiseen kohtaloonsa kuitenkin viitattiin erityistapauksissa. Lasta haudattaessa rukoiltiin: ”... Isä, joka tästä... maailmasta olet korjannut tämän lapsen... helmaasi, missä hän on paremmassa tallessa...” (KK 1913, 259). Rukous pitää varmana sitä, että lapsi on taivaallisen Isän luona ja hänellä on siellä parempi turva kuin tässä maailmassa. Luultavasti tässä luotettiin kasteen armoon. Koska lapsi on kastettu, hän on myös varmasti taivaassa, koska pieni lapsi ei kasteen armosta ole voinut luopua. Myös itsemurhan tehneen kohdalla tuonpuoleiseen kohtaloon viitattiin, mutta asia ei ollut yhtä selvä:

...Sinä olet antanut meille elämän kalliina lahjana, ja sinulla yksin on oikeus ottaa lainasi takaisin. Katso armollisesti meihin, jotka surun valtaamina seisomme tämän haudan ääressä... Ainoastaan sinä tunnet tämän vainajan elämän ja kuoleman, ja ainoastaan sinä olet oikeutettu tuomitsemaan häntä ja meitä kaikkia. Me uskomme hänet pyhän laupeutesi huomaan... (KK 1913, 261)

Rukouksessa näkyy ajatus siitä, että itsensä murhannut ihminen on tehnyt syntiä eli rikkonut Jumalan tahtoa vastaan siksi, ettei hän kunnioittanut Jumalan antamaa elämän lahjaa, vaan on päättänyt itse elämänsä. Sielunhoidollisen viisaasti tuomio jätetään kuitenkin Jumalan itsensä asiaksi. Tämä rukous on ainoa, jossa hienovaraisesti pyritään vaikuttamaan vainajan tuonpuoleiseen kohtaloon jättämällä hänet Jumalan laupeuden eli hyvätahoisuuden suojaan. Itsemurhan tehneille

³⁵ Pentikäinen (1990, 135–136) toteaa, että kirkotus julkistaa äidin paluun kristillisen seurakunnan jäseneksi aivan samalla tavalla kuin varhaisemmat liittymäriitit osoittivat synnyttäjän paluun aviovaimon ja perheenäidin rooliin.

uskallettiin toivoa Jumalan armoa. Rukous itsensä lopettaneen hautauksessa kuvastaa hyvin suhtautumista kuolleenä syntyneisiin lapsiin, sillä kuten todettua, ennen vuoden 1910 lainmuutosta tietoisesti itsensä tappaneet kuuluivat hiljaisesti haudattaviin yhdessä kuolleenä syntyneiden kanssa. Lain näkökulmasta nämä kaksi aiemmin hiljaisesti haudattavien ryhmää olivat samassa asemassa, mutta kirkkokäsikirjassa vain toiselle ryhmälle valmisteltiin rukous.

Vuoden 1963 käsikirja

Kun seuraavaa käsikirjaa valmisteltiin, oli havaittu kuolleenä syntyneiden lasten vanhempien sielunhoidollinen tarve. Siksi katsottiin, että kuolleenä syntyneet on voitava haudata kirkollisesti ja siksi käsikirjaan olisi luotava sitä varten kaava. Ruotsin kirkon käsikirjaan oli laadittu erityinen hautauskaava kuolleenä syntyneille lapsille jo 1895 (Andersson Wretmark 1993, 33–40). Vuonna 1957 kirkolliskokoukselle tehdyn ehdotuksen mukaan tämä toimitus koskisi yli 600 grammaa painaneita kuolleenä syntyneitä keskosia. Ehdotettiin myös, että kuolleenä syntyneet olisi siunattava, mikäli vanhemmat eivät sitä nimenomaan kiellä. Kirkolliskokous 1963 jätti kuitenkin painorajan pois ja muutti ohjeen sanamuotoon: ”milloin omaiset sitä toivovat”. (*Käsikirjakomitean ehdotus* 1958, 84). Lempiäinen (2004, 238) toteaa perustellusti, että sana ”omaiset” on epäselvä, sillä ratkaisu kuuluu yleensä ennen kaikkea vanhemmille.

Kirkkokäsikirjaan tullut kaava on lyhyt ja karu. Se on vajaan yhden käsikirjan sivun mittainen, kun yleisen hautauskaavan esittämiseen vaihtoehtoinen käytetään yli 10 sivua. Siinä on kuusi osaa. Alku- ja loppuvirsien lisäksi kaava sisältää alkutervehdyksen ja puheen, siunaamisen, Isä meidän -rukouksen ja Herran siunauksen (KK 1963, 154). Kaavaa voidaan verrata edellisestä käsikirjasta pois jääneeseen hiljaiseen hautaukseen, erotuksena kuitenkin virsien laulaminen, alkutervehdys ja puhe. Vaikka nämä voivat nykylukijasta tuntua pieniltä lisäyksiltä, on kuitenkin muistettava, että poikkeuksellisissa hautauksissa nimenomaan papin puhe ja virret jätettiin pois (Rimpiläinen 1971, 269). Vaikka tarkoitus oli hyvä, erillinen kaava viestii kuitenkin epäsuorasti, ettei kuolleenä syntynyt ole samassa asemassa kuin muut haudattavat lapset tai aikuiset. Toisaalta suhteessa aiempaan käytäntöön kyse oli kuitenkin merkittävästä parannuksesta, mikä voidaan nähdä tahtona olla kuolleenä syntyneen vanhempien tukena ja tunnustaa menetys.

Alkutervehdys, jossa pappi tekee ristinmerkin ja sanoo Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen, on toivon ilmaus. Tämä trinitaarinen tervehdys viittaa kasteeseen, jossa ihminen on liitetty Kristuksen

ylösnousemukseen ja voittoon kuolemasta. Tämä on siinä mielessä mielenkiintoista, että ollaan hautaamassa kastamatonta ihmistä. Mutta kun ajatellaan luterilaisen hautausperiaatteen mukaisesti, että hautaus on saattoväkeä eikä vainajaa varten, kyse on hautaukseen osallistujien kasteesta, jonka perusteella he voivat tässäkin kipeässä tilanteessa kääntyä turvallisesti Jumalan puoleen.

Käsikirjaan on sisällytetty lyhyt puhe, jonka pappi voi ”lausua” tai pitää vapaan puheen. Puheessa todetaan:

Rakkaat ystävät. Joutuessamme kätkemään haudan lepoon tämän lapsen ruumiin, jonka elämä jo ennen aamunkoittoa sammui, tunnemme syvästi, että Jumalan ajatukset ovat toiset kuin meidän ajatuksemme. Auttakoot Herra meitä ymmärtämään, että hänen tiensä, vaikkakin meille käsittämättömät, ovat kuitenkin armo ja totuus. Elämän Herra on sanonut, ettei varpunenkaan putoa maahan taivaallisen Isän sallimatta. Hänen tutkimattomaan rakkauteensa me panemme toivomme. Hänen nimensä olkoon ylistetty iankaikkisesti. Aamen. (KK 1963, 154)

Puhe alkaa runollisena surun ja menetyksenä ilmauksena: ”joutuessamme... tunnemme syvästi, että Jumalan ajatukset ovat toiset kuin meidän”. Toivon ilmauksena voidaan puolestaan ymmärtää se, että kuolleenä syntyneen kohtalo annetaan – tosin monitulkintaisin sanakääntein – Jumalan tutkimattoman rakkauden varaan. Puhetta kuunteleva lapsensa menettänyt vanhempi voisi ehkä tulkita tämän siten, että lapsi on varpusen lailla pudonnut Jumalan sallimuksen ympäröimänä ja ehkäpä Jumala pitää lapsesta huolen tästäkin eteenpäin. Puheessa viitataan myös siihen, että on vaikea ymmärtää, miksi lapsi ei saanut syntyä elävänä. Lapsensa menettäneen suru ja elämän käsittämättömyyden kokemus on tässä otettu vakavasti. Vaikka pyritäänkin yhä vakuuttamaan vanhempia luottamaan Jumalaan, se tehdään viittaamalla siihen, että me emme voi ymmärtää miksi menetyks on tapahtunut. Tässä voidaan nähdä myös hienoinen opettamisen sävy, sillä vanhempien elämäntilanteessa luottamus Jumalan hyvyyteen voi olla hyvinkin heikkoa tai suorastaan olematonta. Jotta Jumalaa voi edelleen ajatella hyvänä, se voi tapahtua vain sellaisella tavalla, joka ei välity suoraan lapsensa menettäneen ihmisen kokemusmaailmaan.

Puheeseen sisältyvällä ajatuksella, että lapsen menetyks oli Jumalan tahto, voidaan nähdä myös vanhempien toipumista tukevia merkityksiä. Silti ainakin tänä päivänä monet lapsensa menettäneet

ovat tulleet haavoitetuiksi, jos pappi on yrittänyt lohduttaa vetoamalla siihen, että menetys oli Jumalan tahto (DiMarco et al. 2001, 139).³⁶ Puhe kulkee samoilla ajatuksen seuduilla kuin Ruotsin kirkon vuonna 1942 hyväksytyyn käsikirjan johdantopuhe kuolleenä syntyneiden lasten siunaustoimituksessa. Kaava oli samankaltainen kuin ruotsalaisessa 1895 hyväksytyssä käsikirjassa ja lienee saksalaista alkuperää (Andersson Wretmark 1993, 33–40).³⁷ Näissä molemmissa saatellaan kuulijoita nöyrästi alistumaan Jumalan tahtoon.

Vuoden 1963 käsikirjaan hyväksytyssä kuolleenä syntyneiden lasten hautauskaavassa ei ollut erityistä rukousta lainkaan. Kuten Lempiäinen (2004, 238) huomauttaa, tämä oli sinänsä erikoista, sillä kaava tuli kirkkokäsikirjaan nimenomaan tarkoituksenaan tukea sielunhoidollisesti lapsensa menettäneitä.

Vuoden 1984 käsikirja

Seuraavaa käsikirjaa valmisteleva ehdotus vuonna 1980 jätti aiemman kuolleenä syntyneiden hautauskaavan pois asiaa tarkemmin perustelematta (Lempiäinen 2004, 238). Samoin toimittiin vuoden 1984 käsikirjassa, mutta yleisen hautauskaavan alussa todettiin, että kaavaa käytetään soveltaen myös kuolleenä syntyneitä siunattaessa (KK 1984, 81). Tämä voidaan nähdä valintana, joka korostaa syntymättömän elämän arvoa. Oikeastaan vasta tässä vaiheessa kuolleenä syntynyt lapsi nostetaan samalle tasolle muiden kuolleiden kanssa. Esimerkiksi itsemurhan tietien tahtoen tehneet saivat vastaavan ”oikeuden” 71 vuotta aiemmin vuoden 1913 käsikirjassa. Tässä yleisessä kaavassa korostuvat erityisesti lohduttaminen, toivo, suru ja yliajallinen yhteys riippuen siitä, miten toimitusta suorittava pappi kaavan vaihtoehtoja käyttää. Vain opettaminen jää vähemmälle – valmiiksi kirjoitetussa yleisessä puheessakin mukana olevia kristillisen opin asioita käytetään lohdutukseen ja kristillisen toivon ylläpitämiseen. Opetukseen liittyvänä aineksena voi ainoastaan nähdä kohdan, jossa kehoitetaan varautumaan kuolemaan Kristukseen turvautuen. Tätä valmiiksi annettua puhetta tuskin voitaisiin käyttää sellaisenaan kuolleenä syntyneen hautaan siunauksessa.

³⁶ DiMarco et al. 2001, 139. Perinataaliaikana lapsensa menettäneiltä kysyttiin, mikä auttoi eniten ja mikä auttoi vähiten ammattihenkilöiden antamassa tuessa. Muiden vastausten joukosta erottuu sen sanominen, että menetys oli Jumalan tahto, sillä tämä oli sekä eniten auttaneiden että vähiten auttaneiden asioiden joukossa. Ne, jotka kokivat sen tukevaksi, näkivät sen osana merkityksen luomista menetykselle. Ks. myös Koskela 2011, 240–248.

³⁷ Andersson Wretmark 1993, 33–40. Ruotsissa yhteiskunnan sekularisoituminen ja kaupungistuminen muutti ilmapiiriä siten, että vuoden 1942 käsikirjan rukous alkoi tuntua mahdottomalta käytettäväksi. Vuonna 1987 valmistuneeseen toimitusten kirjaan otettiin mukaan hautajaisrukouksia, jotka eivät pitäneet sisällään tausta-ajatusta Jumalan tahtoon nöyryytymisestä. Ne sisälsivät tapahtuneen merkityksen kyselemistä, mutta eivät kuitenkaan ilmaisseet protestia tai vihaa.

Vuoden 1984 hautauskaavat poikkesivat edeltäjistään siten, että niihin sisältyi rukouksia myös vainajan puolesta ensimmäisen kerran sitten keskiajan (Knuutila 1992, 117, 124–131 ja 140). Rukous kuolleenä syntyneen lapsen puolesta ei kuitenkaan ollut vaihtoehtojen joukossa. Yleisesti ottaen rukoukset ovat muuttuneet sielunhoidollisemmiksi. Esimerkiksi rukouksessa itsensä lopettaneen puolesta vainaja uskotaan Jumalan laupeuden huomaan ja viitataan siihen, että Jumala tietää, miten raskasta elämä voi olla. Itsemurhaan tuomion aiheena ei enää edes kätkeydy viitata (KK 1984, 89–92).

Vuoden 2003 käsikirja

Vuoden 2003 käsikirja pitäytyi edellisen käsikirjan ratkaisussa ja erillistä kuolleenä syntyneiden lasten siunaamisen kaavaa ei laadittu, vaan yleistä hautauskaavaa kehoitettiin käyttämään soveltaen (KK2003, 197). Uusimmassa käsikirjassa kuolleenä syntyneet lapset on otettu erityisellä tavalla huomioon. Heille on oma rukouksensa ja siunaussanoissa on oma vaihtoehtonsa, jota voidaan käyttää kuolleenä syntynyttä tai pientä lasta siunattaessa. Vielä vuoden 1913 käsikirjassa siunaussanoina oli kaikille samat sanat ”maasta sinä olet tullut ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman. Jeesus Kristus, meidän Vapahtajamme, on sinut viimeisenä päivänä herättävä”. Vuoden 1963 käsikirjaan lisättiin kaksi vaihtoehtoa, jotka olivat molemmat mukana myös vuoden 1984 käsikirjassa. Vuoden 2003 käsikirjaan näiden lisäksi tuli kaksi vaihtoehtoa, joista toinen on muokattu Ruotsin kirkon käsikirjasta ja tarkoitettu käytettäväksi kuolleenä syntynyttä tai lasta siunattaessa (*Perustelut 2001, 25*). Se kuuluu:

[NN (etunimet),]Jumala, Isämme, on sinut luonut. Saat levätä hänen sylissään. Jeesus Kristus, Vapahtajamme, herättää sinut viimeisenä päivänä. (KK2003, 222)

Kuolleenä syntynyt lapsi rinnastetaan täysin muihin haudattaviin lapsiin, joiden voidaan uskoa olevan turvallisesti Jumalan sylissä ja joille voidaan julistaa, että Jeesus herättää hänet viimeisenä päivänä. On myös huomattava, että jos kaavaa kirjaimellisesti luetaan, myös kuolleenä syntynyt lapsi voidaan siunata omalla nimellä. Lempiäinen (2004, 239) tosin toteaa, että ”muut pieninä kuolleet siunataan nimi mainiten, mutta kuolleenä syntyneen kohdalla asia on luonnollisesti toisin.” Kaavaa valmisteltaessa näin on luultavasti ajateltukin, mutta ainakin periaatteessa kaava mahdollistaa nimen käytön, jos vanhemmat ovat sen lapselle antaneet. Monille kuolleenä syntyneiden lasten vanhemmille on tärkeää, että lapsella on nimi, jota myös käytetään.

Kuolleena syntyneelle lapselle laaditussa rukousvaihtoehdossa todetaan:

Armollinen Jumala. Me emme ymmärrä, miksi tämä pieni lapsi ei saanut syntyä elävänä keskellemme. Uskomme kuitenkin, että hän on sinun ja enkeliesi luona turvassa. Laskemme hänet isälliseen syliisi Jeesuksen lunastustyöhön luottaen. Ole lähellä NN:ää ja NN:ää (vanhempien nimet), koko perhettä, isovanhempia ja kaikkia omaisia heidän surussaan. Lohduta heitä, kun kipeät kysymykset valtaavat mielen. Anna voimia tuleviin päiviin. Kuule meitä Poikasi Jeesuksen Kristuksen tähden. (KK 2003, 225)

Rukouksessa huomioidaan vaikeus ymmärtää, miksi lapsi ei syntynyt elävänä sekä pyritään kaikkien läheisten huomioimiseen lohduttavalla tavalla. Vanhemmat mainitaan nimeltä ja lisäksi mainitaan koko perhe (sisarukset), isovanhemmat ja kaikki muut omaiset. Kuten siunaussanoissa, myös rukouksessa luotetaan vahvasti siihen, että kuolleena syntynyt lapsi pääsee taivaaseen. Tässä liitytään vahvasti vanhaan kristilliseen yliajallisen yhteyden ajatukseen ja toivon iankaikkisesta elämästä. Surua ja valitustakin pyritään rukouksessa ilmaisemaan. Sen sijaan mahdollista vihaa tai katkeruutta Jumalaa kohtaan rukouksessa ei mainita, ellei sitten niihin viitata pyynnöllä, että Jumala lohduttaisi, ”kun kipeät kysymykset valtaavat mielen.” Kipeillä kysymyksillä tarkoitettaneen sen kysymistä, että miksi näin tapahtui. Niihin on luultavasti ajateltu sisältyvän myös monenlaiset tunteet, mutta esimerkiksi rukouslause, jossa pyydetäisiin voimaa luottamaan siihen, että Jumala kestää kaikki tunteet, vihankin, voisi joissakin tapauksissa tuntua vapauttavalta.

Kaiken kaikkiaan vuoden 2003 käsikirja ilmaisee täyttä hyväksyntää kuolleena syntyneelle lapselle ja pyrkii tukemaan vanhempia kaikin välinein, joita kristilliseen hautaan siunaamiseen liittyy. Lempiäinen (2004, 239) arvioi rukouksen sanamuotoa ”sielunhoidollisesti hoitavaksi.” Samaa voinee sanoa koko toimituksesta.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Kun tarkastellaan kuolleena syntynyttä lasta hautauskaavoissa, voidaan todeta, että mitä lähemmäs tullaan nykypäivää, sitä enemmän kaavoissa on annettu tilaa vanhempien surulle ja pyritty lohduttamaan heitä kristillisellä toivolla. Tässä artikkelissa läpikäymäni käsikirjat sisältävät yli 400 vuoden ajanjakson. Vasta viimeisen 50 vuoden aikana – vuoden 1963 käsikirjasta lähtien –

kuolleenä syntyneiden hautaus on alettu ottaa näkyvämmiin huomioon. Toinen huomio on se, että mitä lähemmäs nykypäivää tullaan, sitä enemmän käsikirjoissa sielunhoidollinen aines korostuu ja opetuksellinen aines vähenee. Vastaavan huomion kirkon hautauskaavojen lektioista keskiajalta vuoteen 1984 tekee Knuutila (1992, 136–137), joten tältä osin kuolleenä syntyneiden hautauskaavan kehitys vastaa yleisen kaavan kehitystä. Knuutilan tarkasteluun ei sisälly uusinta vuoden 2003 käsikirjaa, jossa sielunhoidollinen aines on saanut tilaa edellistäkin enemmän. Kuolleenä syntyneiden hautauskaavan osalta voisi esittää vastaväitteen, että koska hiljaisissa hautajaisissa ei ollut puhetta eikä raamatunlukua, ei niissä voinut olla paljon opetustakaan. Mutta juuri se, että haudattiin hiljaisesti, sisälsi kouriintuntuvan opetuksen kasteen merkityksestä.

Alla olevasta taulukosta voi helposti havaita, miten hautaan siunaamisen toimitus rikastuu nykypäivää lähestyttäessä.

Kuolleenä syntynyt kirkkokäsikirjassa

	KK1693	KK1886	KK1913	KK1963	KK1984	KK2003
Mullan heitto	K	K	–	K	K	K
Isä Meidän -rukous	R	R	–	R	R	R
Herran Siunaus	R	R	–	R	R	R
Siunaussanat	~K	K	–	K	K	K
Hiljaisen hautauksen kaava	K	K	–	–	–	–
Rukous äidin puolesta	–	–	R*	–	–	R
Menetyksen kipeyden ilmaiseminen	–	–	R*	~P	~R	R
Oma kaava	–	–	–	K	–	–
Kehotus nöyrytymään Jumalan tahtoon	–	–	R*	P	–	–
Toivo taivaaseen pääsystä	–	–	–	~P	~R	R
Trinitaarinen tervehdys	–	–	–	K	K	K
Valmiiksikirjoitettu puhe	–	–	–	K	~K	~K
Menetyksen käsittämättömyys	–	–	–	P	~R	R
Virsien laulaminen	–	–	–	K	K	K
Mukana yleisessä kaavassa	–	–	–	–	K	K
Yleinen rukous	–	–	–	–	R	R
Mahdollisuus käyttää nimeä	–	–	–	–	–	K
Rukous kuolleenä syntyneen puolesta	–	–	–	–	~R	R
Rukous isän ja sisarusten puolesta	–	–	–	–	~R	R
Rukous isovanhempien puolesta	–	–	–	–	~R	R
Omat siunaussanat	–	–	–	–	–	K

K = sisältyy käsikirjaan, R = sisältyy rukouksiin, P = sisältyy puheisiin, ~ = sisältyy, mutta tulkinnanvaraisena tai yleistä osaa soveltaen. * = kiitosrukouksessa lapsensyntyneen puolesta

Mistä tämä melkoisen vaikuttava muutos sitten johtuu? Esitän aiheesta neljä ajatusta.

Ensimmäinen näistä on kirkon aseman muuttuminen yhteiskunnassa. Menetettyään valtionkirkon aseman vuonna 1869 Suomen evankelis-luterilainen kirkko on joutunut etsimään rooliaan kansankirkkona ja tekemään itsensä merkitykselliseksi kansan keskuudessa uudella tavalla. Yhtenä merkittävänä muutoksena on luultavasti ollut se, että toisen maailmansodan aikana papit astuivat kansan rinnalle tukemaan ihmisiä ylhäältä alaspäin annettavan opettamisen sijasta. Tästä on jatkunut painotus sielunhoidolliseen työhön, jolle on Suomessa ollut – ja on edelleen – paljon tilausta, esimerkkeinä vaikkapa perheneuvonnan ja sairaalasielunhoitotyön aloittaminen sotien jälkeen. Kirkko menetti asemiaan myös hengellisenä auktoriteettina 1800-luvulla, kun herätysliikkeet ja myöhemmin muiden yksilölliseen kokemukseen perustuvien kirkkokuntien ja lahkojen merkitys kasvoi. Diakonia ja auttamistyö ovat kuitenkin olleet kirkon vahvuuksia ja sen arvostetuimpia piirteitä nykyaikanakin (*Haastettu kirkko* 2012, 77).³⁸ Kirkon voi sanoa panostavan sielunhoidolliseen tehtävään enemmän kuin aiempina vuosisatoina.

Toinen ajatus on yhtenäiskulttuurin ja yhteisöllisyyden merkityksen väheneminen yksilöllisyyden kasvaessa. Suomalainen yhteiskunta on muuttunut vielä 1900-luvun alkupuolella osin vallinneesta yhteisöllisestä elämäntavasta merkittävästi yksilöllisempään suuntaan.³⁹ Kuolemankulttuurin osalta muutos tähän päivään on huomattava. Esimerkiksi kuolemaan aiemmin vahvasti liittynyt naapuriapu on muuttunut ammattimaiseksi toiminnaksi, jossa hautaustoimistoilla on suuri merkitys (Erämaja 2006, 368). Kun yhteisön merkitys väheni, yksilön kokemuksen ilmaukselle tuli enemmän tilaa. Kun vanhat yhteisömuodot, kuten suku- ja kyläyhteisöt ovat menettäneet merkitystään, niiden paikkaa ovat viime vuosikymmeninä alkaneet täyttää erilaiset vertaistukiryhmät. Tässä muutoksessa kirkon merkitys on yhtäältä lisääntynyt, koska yhteisöllisyyttä kaivataan, mutta toisaalta kirkon toivotaan ottavan seurakuntalaisten hyvinkin yksilölliset toiveet huomioon. Lisäksi voi pohtia sitä,

³⁸ *Haastettu kirkko* 2012, 77. Vuonna 2011 kirkon auttamistyötä piti hyvin tärkeänä tai melko tärkeänä 84 % kirkon jäsenistä, mikä oli tärkein kirkkoon kuulumisen syy. Mahdollisuus saada hautaan siunaaminen oli 82 %:lle vastanneista hyvin tärkeää tai melko tärkeää.

³⁹ Yhtenä muutoksen taustatekijänä vaikuttaa olevan pietistisen ajattelun leviäminen ja herätysliikkeiden kulta-aika 1700-luvun loppu- ja 1800-luvun alkupuolella. Lohen (1997, 113–114) mukaan sisäisen uskonnollisen kokemuksen korostaminen löi kiilaa vanhaluterilaiseen yhtenäiskulttuuriin, jossa talon isännällä ja virkamiespapistolla oli ylimmän auktoriteetin rooli. Salminen (1997, 87) huomauttaa, että pietismin henkilökohtaisen uskonnollisuuden korostus loi pohjaa moniarvoisuudelle, jonka valistuksen vaikutus lopulta löi läpi. Mielenkiintoinen on myös Lampisen (1982, 182–183) havainto muutoksesta suomalaisissa kasuaalipuheissa 1880-luvulla. Vihki- ja hautauspuheissa yhteisölliset asiat jäivät taustalle ja aviopuolisoita tai surua koskevat teemat lisääntyivät.

että vaikka yhteisön kannalta kuolleenä syntyneet ovat aina olleet ”kummajaisia”, niin lapsensa menettäneelle yksilölle ne ovat luultavasti aina olleet merkityksellisiä. Kun yksilöllisen kokemuksen merkitys on kasvanut suureksi nyky-yhteiskunnassamme, on yhteisönkin täytynyt ottaa asia vakavammin.⁴⁰ Mielenkiintoinen on huomio, että perinteisesti kuolleenä syntyneisiin eri kulttuureissa liittyvä ”näkyvätön suru” on tullut näkyväksi uudenaikaisissa yhteisöissä, Internetin keskustelupalstoilla (Capitulo KL. 2004).

Kolmas ajatus on naisen aseman muuttuminen yhteiskunnassa ja kirkossa. Naiset saivat äänioikeuden vuonna 1906 ja vähitellen heidän vaikutuksensa alkoi näkyä myös kirkossa. Vuonna 1908 naiset saivat kirkollisen äänioikeuden ja vuonna 1933 vaalikelpoisuuden kirkolliskokouksessa. Ensimmäinen naisedustaja valittiin kirkolliskokoukseen vuonna 1938, kun vuonna 1986 valituista maallikkoedustajista puolet oli naisia ja kaikista edustajista 29 % (Molina 2010, 21, 31). Naisille ovat luontaisesti tutumpia synnytykseen liittyvät erilaiset pelot, joiden kohteena voi olla myös odotettavan vauvan kuoleminen kohtuun. Lisäksi miehet olivat synnytykseen liittyvissä asioissa pitkään melko täydellisessä sivuroolissa. Nykyään niin yleinen isien mukana olo synnytyksessä oli hyvin harvinaista ennen 1970-lukua (Tuohela 1997, 204). Ei siis ole välttämättä sattumaa, että kuolleenä syntyneet lapset alkavat näkyä kirkon hautauskaavoissa samoihin aikoihin kuin naisten vaikutusvalta lisääntyi kirkolliskokouksessa.⁴¹

Neljäs on lapsen aseman muuttuminen suomalaisissa perheissä ja lapsikuolleisuuden väheneminen. Lasten asema muuttui, kun käytännössä kaikki lapset alkoivat syntyä toivottuina ja lapsia oli perheessä yksi tai kaksi. Lapsenkin mielipide otetaan huomioon ja heihin kohdistuu myös suurempia odotuksia kuin ennen (Tuohela 1997, 206–207). Toisaalta lapsikuolleisuuden ollessa suurta kuolema oli tutumpi vieras kuin tänä päivänä, jolloin kuolema tapahtuu muutenkin katseilta piilossa (Pentikäinen 2003, 1289).⁴² On mahdollista, että lapsikuolemien vähäisyys tekee siitä kulttuurissamme vielä luonnottomamman ja vaikeamman asian kohdata kuin niissä kulttuureissa,

⁴⁰ Esim. Lewis (1979, 303–304) on puhunut hiljaisuuden salaliitosta (conspiracy of silence) liittyen hoitohenkilökunnan ja ystävien hyvää tarkoittavaan surevien vanhempien omaan rauhaan jättämiseen. Tämä ajatus sopii melko hyvin yhteen kirkon hiljaisten hautajaisten perinteen kanssa. Ks. myös Gold 2007.

⁴¹ Esim. lopullisen kirkollisten toimitusten kirjan 2003 muokanneen käsikirjakomitean hautauskaavaa käsitelleessä kasuaalijaostossa oli kaksi miestä ja kaksi naista. Perustelut 2001, 1–2.

⁴² Pentikäinen 2003, 1289. ”Suomalaisesta yhteiskunnasta on... toisen maailmansodan jälkeistä teollistumista ja kaupungistumista seuranneessa murroksessa ... tullut kuoleman torjuva ja kieltävä. Vuonna 1972 säädetty kansanterveyslaki näyttää laitostaneen kuoleman. Kotona synnyttäminen ja kuoleminen on sen jälkeen melkein kriminalisoitua”.

jossa lapsen kuolema on yleisempää.⁴³ Esimerkiksi kehtolauluissa lapsen kuolema on aiemmin ollut yleinen teema (Pentikäinen 1990, 132). Samankaltaisen huomion voi tehdä vuoden 1986 virsikirjan lasten virsistä. Lasten osaston 13 virrestä kahdeksaan liittyy viittaus iankaikkiseen elämään. Niistä vuoden 1986 virsikirjan viidestä lasten virrestä, jotka eivät viittaa iankaikkiseen elämään, mikään ei ollut mukana edellisessä vuoden 1938 virsikirjassa. Ilmeisesti lapsikuolleisuuden vähentyessä väheni myös tarve käsitellä kuolemaa kehtolauluissa ja lasten virsissä. Pikkuhiljaa kuolemasta ja varsinkin lapsen kuolemasta on tullut aihe, josta oli parempi vaieta.⁴⁴ Lapsen kuolemasta on ryhdytty 2000-luvulla puhumaan enemmän kuin aiemmin. Harri Koskela (2011, 22) arvioi, että syynä tähän ovat julkisuudessa paljon keskustelua herättäneet Konginkankaan liikenneonnettomuus sekä Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat, joissa kaikissa kuoli useita nuoria. Toinen syy, miksi lapsikuolemista on alettu puhua enemmän julkisuudessa, on lapsikuoleman kokeneiden vanhempien järjestäytyminen ja aktivoituminen. Syksyllä 1991 perustettiin Kätkytkuolemaperheiden yhdistys Käpy, joka sittemmin on muuttanut nimensä Käpy – Lapsikuolemaperheet ry:ksi. Käpy on pyrkinyt aktiivisesti tarjoamaan paitsi vertaistukea lapsensa menettäneille, myös tietoa siitä, miten tukea lapsikuolemaperheitä. Lapsikuolemista puhumisen tarve on sen kokeneilla ollut suuri ja on koettu, että yhteiskunnassa ei ole ollut tilaa tälle äänelle.⁴⁵ Kuolleena syntyneiden hautauskaavojen kehityksestä voi havaita, että tämä ääni on kuulunut myös kirkon päättävissä elimissä.

Alussa siteerattu kuolleena syntyneen lapsen äiti kirjoittaa lapsensa hautajaisista:

...En muista hautajaisista papin puhetta, muistan vain hänen lempeän äänensä ja sen, että hän puhui [tyttärestämme] nimeltä. Tunnelma oli lämmin, mutta oma tuskani ja itkuni vievät huomioni. [Mieheni] isä otti valokuvia elämämme kamalimmasta siunaustilaisuudesta. Pienessä kappelissamme, vain lähimpien sukulaisten läsnä ollessa hyvästelimme tyttäremme...(Mereen haudattu unelma 2010, 76)

Uusin toimitusten kirja edellyttää, että lapsen hautajaiset valmistellaan yhdessä vanhempien kanssa. Näin hautajaisista voi tulla, kuten siteeratun äidin kohdalla, yksi tukea antava ja tärkeä lenkki siinä tuskallisten muistojen sarjassa, jotka liittyvät jäähyväisten jättämiseen omalle lapselle. Uusin käsikirja antaa papille enemmän eväitä kuin edeltäjänsä, mutta tätäkin tärkeämpää on se, miten hautajaisia toimittava pappi tilanteessa toimii. Tämän äidin kohdalla jo lapsen synnytyksessä tavattu

⁴³ Näin pohtii myös Aho 2010, 8.

⁴⁴ Näin toteaa esim. Kuuskoski 1993, 8.

⁴⁵ Vrt. Heikkilä 1979, 28. ”Yhdistysten kasvavan jäsenoiminnan edellytyksenä on, että vallitsevan yhteiskunnallisen taustan ja yhteiskunnan jäsenten havaitsemien tarpeiden tulee selvästi erota toisistaan.”

sydämellinen sairaalapappi osasi toimittaa hautajaiset lämpimästi ja tukea antavasti. Vaikka paraskaan pappi ei voi ottaa vanhempien surua pois, hän voi merkittävästi vaikuttaa siihen, jättääkö toimitus omaisten surevaan sydämeen haavan vai siemenen.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

Haastattelu1 2012. Sähköpostihaastattelu ortodoksisen papin kanssa. Tekijän hallussa.

Haastattelu2 2012. Sähköpostihaastattelu ortodoksisen papin kanssa. Tekijän hallussa.

Haastattelu3 2012. Sähköpostihaastattelu katolisen papin kanssa. Tekijän hallussa.

Haastattelu4 2012. Sähköpostihaastattelu metodistikirkon pastorin kanssa. Tekijän hallussa.

Haastattelu5 2012. Sähköpostihaastattelu baptistikirkon pastorin kanssa. Tekijän hallussa.

Haastattelu6 2012. Sähköpostihaastattelu helluntaiseurakunnan pastorin kanssa. Tekijän hallussa.

Alkuperäislähteet

Augsburgin tunnustus. Saatavana osoitteessa: <http://www.evl.fi/tunnustuskirjat/augstunn.html> [luettu 13.11.2012].

The Catholic Encyclopedia. Saatavilla osoitteessa: <http://www.newadvent.org/cathen/> [luettu 13.11.2012]

The hope of salvation for infants who die without being baptised. 2007. Document of International Theological Commission. Saatavilla osoitteessa: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20070419_un-baptised-infants_en.html [luettu 12.11.2012]

Käsikirja Castesta ia muista Christikunnan Menoista 1549. Saatavilla osoitteessa: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri3alku_rdf.xml [luettu 13.11.2012]

Kirkkokäsikirja 1694. Käsikirja, jossa käsitetty on, kuinka Jumalan Palwelus/Christillisten Seremoniain ja Kircon menoin cansa/meidän seuracunnisam pidettämän ja toimitettaman pitä. Paranttu ja enätty Stodholmis Wuonna 1599. Ylisen cazottu Wuonna 1608. Ja wielä enämmin Uuden Kirko-Ordiningin jälken ojettu/Wuonna 1693. TURUSA/Präntät Direct ja Kuningallis Kirjan-Präntäjäidä Suuren Ruhtin. Suomes Jacob Merckellinsä Wuonna 1757.

Käsikirja 1886. jossa säädetään miten jumalanpalvelus Suomen Suuriruhinanmaan Ewangelis-Lutherilaisissa Seurakunnissa on pidettävä. Hyväksytty Toisessa Yleisessä Kirkolliskokouksessa 1886. Ohjepainos. Weilin & Göös. Helsinki 1988.

Kirkkokäsikirja 1913. Suomen evankelis-luterilaiselle Kirkolle. Hyväksytty Suomen seitsemännessä Yleisessä Kirkolliskokouksessa v. 1913. SKSLS Sortavala 1936.

Kirkkokäsikirjaehdotus 1958. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja. Viidennentoista varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman käsikirjakomitean ehdotus vuoden 1958 kirkolliskokoukselle. SLS:n Raamattutalon kirjapaino. Pieksämäki.

Kirkkokäsikirja 1963. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja. Toimitettu niiden päätösten mukaisesti, jotka on tehty kirkolliskokouksissa vuosina 1913, 1933, 1938, 1958 ja 1963. SKSLS Pieksämäki 1965.

Kirkkokäsikirja 1984. Kirkollisten toimitusten kirja. Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 1984. SKSLS Pieksämäki 1985.

Kirkkokäsikirja 2003. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Kasuaalitoimitukset. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 8. marraskuuta 2003. SKSLS Pieksämäki 2004.

Käsikirjavalioikunnan mietintö 1904. Käsikirjavalioikunnan mietintö N:o 5 Kirkolliskokoukselle annetun anomusehdotuksen johdosta, joka koskee K.L:n 82, 83 ja 88 § muuttamista. Teoksessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viidennen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. G.W.Wilén ja kumpp. kirjapaino. Turku.

Kirkkolaki 1869. Wikiaineisto: *Hautaus (laki)*. [online] Saatavilla osoitteessa: http://fi.wikisource.org/wiki/Hautaus_%28laki%29 [luettu 23.7.2012].

Mereen haudattu unelma. 2010. 2. korjaamaton lisäpainos. Kopio Niini Oy. Helsinki.

Murenius, Boëtius 1905. *Acta Visitatoria 1637–1666*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia. Porvoo. Saatavilla osoitteessa: <http://archive.org/details/actavisitatoria00stgoog>

Piispainkokouksen pöytäkirja 8.-9.9.2009. § 10 Kirkkoon kuulumattoman hautaan siunaaminen. Saatavilla osoitteessa: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E352D23BB03CA307C22577000024A667/\\$FILE/S09.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E352D23BB03CA307C22577000024A667/$FILE/S09.pdf) [luettu 23.07.2012]

Perustelut 2001. Kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean mietinnön Perustelut. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja A 2001:2. Saatavilla osoitteessa: <http://www.evl.fi/kkh/to/kjmk/toim-kirja/perust.pdf> [luettu 19.11.2012]

Roomalainen messukirja 1999. Julkaistu Vatikaanin liturgiakongregaatiolta saadun luvan jälkeen. Tekijän hallussa pdf-tiedosto viitatuista sivuista.

Kirjallisuus

Aho, Anna Liisa 2010. Isän suru lapsen kuoleman jälkeen. Tuki-interventio ja sen arviointi. *Acta Universitatis Tamperensis 1551*. Tampere.

Andersson, Herbert 2010. Common Grief, Complex Grieving. *Pastoral Psychology* 59:127–136.

Andersson Wretmark, Astrid 1993. *Perinatal Death as a Pastoral Problem*. Bibliotheca Theologiae Practicae 50. Diss. Uppsala.

Capitulo, Kathleen L. 2004. Perinatal grief online. *MCN* 29(5):305–311.

DiMarco, Marguerite, Menke, Edna M. & McNamara, Tiffany 2001. Evaluating a Support Group for Perinatal Loss. *MCN* 135-140.

Doka, Kenneth J. 2002. *Disenfranchised Grief. New Directions, Challenges, and Strategies for Practice*. Research Press. Illinois.

Erämaja, Tapani 2006. *Viimeinen matka. Toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän professostruktuurista*. Diss. Helsinki.

Gold, Kathleen 2007. Navigating care after a baby dies: a systematic review of parent experiences with health providers. *Journal of Perinatology* 27, 230 -237.

Haastettu kirkko 2012. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2012*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Bookwell Oy: Porvoo.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku 1996. *Suomen kirkkohistoria*. Edita. Helsinki.

Heikkilä, Markku 1979. *Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan*. SKHS 112. Diss. Helsinki.

Hämäläinen-Forslund, Pirjo 1987. *Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää*. WSOY. Porvoo.

Knuutila, Jyrki 1992. Kirkon läntisen tradition mukaisen hautaustoimituksen teologiset perusteet Suomessa keskiajalta 1900-luvun lopulle. Teoksessa *Käytännöllinen teologia ja kirkko. Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta*. 116–144. Helsinki: Käytännöllisen teologian laitos.

Knuutila, Jyrki 2012. *Kirkkolainsäädäntö – Kirkon vai yhteiskunnan asia? Kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet ja Suomessa käytetyt säädökset kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin*. Edilex. Saatavana osoitteessa: <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/9105.pdf> [luettu 13.11.2012]

Koskela, Harri 2011. *Lapseni elää aina sydämessäni. Lapsen menetyksen merkitys vanhemman spiritualiteetin muotoutumisessa*. Diss. KTH 114. Porvoo.

Kuuskoski, Eeva 1993. Lapsen kuolema koskettaa meitä kaikkia – Vaiettu suru. *Lapsen kuolema ja perheen tukeminen*, 2. painos. Toim. Tuija Manneri. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. 8–9.

Laasonen, Pentti 1991. *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808*. WSOY: Helsinki.

Juha Itkonen: Kuolleenä syntynyt lapsi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirjoissa 1694 - 2003

Lampinen, Tapio 1982. Kasuaalipuheiden muutos 1880-luvulla. *SKHS:n vuosikirja* 72. 181–187. Helsinki.

Lehtonen, Aleksis 1931. *Kirkolliset toimitukset*. WSOY. Porvoo.

Lempiäinen, Pentti 2004. *Pyhät toimitukset*. 4. uudistettu painos. Helsinki: Kirjapaja.

Lewis, Emanuel 1979. Mourning by the family after a stillbirth or neonatal death. *Archives of Disease in Childhood*. 54:303–306.

Lohi, Seppo 1997. Nainen lestadiolaisuudessa 1800-luvun Suomessa. *SKHS:n vuosikirja* 86. 111–128. Helsinki.

Lutherin vähä- ja isokatekismus 1984. Sekä Schmalkaldenin opinkohdat. STKS:n julkaisuja nro 138. Jyväskylä.

Miettinen, Riikka 2012. Itsemurha rituaalisen rankaisemisen merkitykset uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa. [verkkolehti] *Thanatos* vol. 1 1/2012. Saatavilla osoitteessa: http://thanatosjournal.files.wordpress.com/2011/09/miettinen_itsemurhan-rituaalisen-rankaisemisen-merkitykset_thanatos-201211.pdf [luettu 23.7.2012]

Molina, Seija 2010. *Naiset ja naisten puheet kirkolliskokouksen naispappeuskeskustelussa*. Yliopistopaino Helsinki.

Murtorinne, Eino 1992. *Suomen kirkon historia* 3. Autonomian kausi 1809-1899. WSOY. Helsinki.

Pentikäinen, Juha 1990. *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKS:n toimituksia 530. Helsinki.

Pentikäinen, Juha 2003. Kuoleman ja ruumiin käsittämisestä eri uskonnoissa. *Duodecim* 119: 1281–91.

Ramshaw, Elaine J. 2010. The Personalization of Postmodern Post-mortem Rituals. *Pastoral Psychology* 59:171–178

Rimpiläinen, Olavi 1971. *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*. SKHS 84. Helsinki.

Salminen, Seppo J 1997. Uskonnollinen innovaatio ja yhteiskunnallinen konformiteetti Pohjoismaissa 1700-luvulla. *SKHS:n vuosikirja* 86. 57–94. Helsinki.

Tiirilä, Osmo 1945. *Kristilliset kirkot ja lahkot*. WSOY. Helsinki.

Tuohela, Kirsi 1997. Uusi lapsi. Teoksessa *Familia – Eurooppalaisen perheen historia*. Osa 6 Ydinperheen aika 1900-luku. Toimittanut Kaari Utrio. 195-220. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Väisänen, Leena 2000. Kuolleenä syntynyt lapsi. *Duodecim* 116: 1507–12.

Väisänen, Matti 2000. *Pyhä kaste Raamatussa*. I teologinen osa. Suomen Luther-Säätiö. Hämeenlinna.

Väisänen, Matti 2001a. *Pyhä kaste kirkossa*. II Kirkkohistoriallinen osa. Suomen Luther-Säätiö. Hämeenlinna.

Väisänen, Matti 2001b. *Eri kastenäkemyksen vertailutaulukot. Eri kirkkokuntien ja Suomen ev.lut. kirkon hengellisten liikkeiden näkemysten vertailu*. Suomen Luther-Säätiö. Hämeenlinna.

Walch, George Johann 2005. *The Faith of Unborn Children*. The 1733 German Edition. Translated to English 1985. Lutherans For Life. Nevada. US.

Worden, William J. 2009. *Grief Counseling and Grief Therapy. A Handbook for the Mental Health Practitioner*. 4th edition. Springer Publishing Company. New York. US.

Juha Itkonen on teologian maisteri ja valmistelea väitöskirjaa Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kuolleenä syntyneiden lasten vanhemmille antamasta tuesta.